

ISZAK SCHULHOF

hatırat

Prof. Dr. Kemal Karpat'ın önsözüyle

TİMAŞ

AVRUPA'DA OSMANLI DAMGASI

BUDİN DESTANI

Prof. Dr. Kemal Karpat

1967 yılından bu yana Wisconsin Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyeliğini sürdürüyor. Akademik çalışmalarına 1950 yılında New York ve Washington üniversitelerinde başladı. Birleşmiş Milletler Toplumsal Araştırmalar Bölümü'ndeki görevinin (1952-1953) ardından, Montana Eyalet Üniversitesi (1957-1962), ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (1958-1959), Harvard Üniversitesi (1960-1961), Robert Koleji (1962), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (1962), Colombia Üniversitesi (1963), John Hopkins Üniversitesi (1967), New York Üniversitesi (1962-1967), ODTÜ Sosyal Bilimler Bölümü (1968-1971), Princeton Üniversitesi (1972), École des Hautes Études en Sciences Sociales (Paris, 1984) ve Bilkent Üniversitesi (1992-1993) gibi bilim kurumlarında öğretim üyeliği ve yöneticilik faaliyetlerinde bulundu. 1970-88 yılları arasında Wisconsin Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları Bölüm Başkanlığı'nı yürüten Profesör Karpat, Türk Araştırmaları Derneği (1971-1974) ile Türk Araştırmaları Kurumu'nun (1983-1985) başkanlığını yaptı, Orta Asya Çalışmaları Derneği'nin kurucu başkanlığı görevini üstlendi (1985-1995) ve Wisconsin Üniversitesi Orta Asya Çalışmaları programının bölüm başkanlığını yaptı (1989-1995). Türk Tarih Kurumu onur üyesi de olan Profesör Karpat, International Journal of Turkish Studies, Central Asian Survey ve Journal of Muslim Minority Affairs dergilerinin editör kurullarında yer alıyor. Profesör Karpat, Romanya çalışmaları nedeniyle Romanya Bağımsızlık madalyası ve Bükreş Üniversitesi Dimitri Cantemir madalyasıyla ödüllendirildi; kendisine ayrıca Romanya Ovidius Üniversitesi ve Rusya Çuvaş Milli Üniversitesi tarafından onur doktoraları verildi. Rusya Kazan Bilimler Akademisi onursal üyeliği, Wisconsin Üniversitesi Hilldale ile Türk Bilimler Akademisi ödülü verilen Profesör Karpat, MESA-Ortadoğu Çalışmaları Derneği'nin kurucu üyelik ve başkanlık görevlerini yürüttü.

ELÇİN KUMRU

1972 doğumlu. İtalyanca-Türkçe-İtalyanca çevirmen. Ankara Üniversitesi D.T.C.F. İtalyan Dili ve Edebiyatı mezunu. 1994’te aynı üniversitede araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı; 1997’de Yüksek Lisansını tamamladı, Doktorasını 1999’da tez aşamasında bıraktı. O tarihten beri İtalya’da yaşıyor. İlk çevirileri Ankara İtalyan Kültür Merkezi tarafından yayınlanan kitaplarda çıktı. 2007’de Zülfü Livaneli’nin “Mutluluk” romanını İtalyancaya çevirdi (Felicità, Gremese Ed., 2007). Mayıs 2007’de Kitap Çevirmenleri Meslek Birligi ÇEVBİR üyeliğine kabul edildi.

İÇİNDEKİLER

BUDİN DESTANI (1686)

Elinizdeki bu kitabın Türkçeye çevrilerek yayınlanmasını Timaş'a ben önerdim. Kitabın orjinal ismi Meghilla Ofen'dir. (La Meghilla di Buda) *Meghelia* veya *Buday Kroniki* olarak tanınmıştır.

Kitabın değerini belirterek geniş tarihi bir çerçeve içine oturtmadan evvel bu kitabı nasıl bulduğumu ve ona niye önem verdiğimi anlatmak istiyorum. Bu kitap ilk bakışta Budin'de yaşayan Iszak Schulhof isminde bir Yahudi'nin başından geçenleri anlatmakta, küçük çapta bir olayı dile getirmekte gibi görünmektedir. Fakat bu kitap 1683 Viyana yenilgisinden sonra başlayan Habsburg taarruzunun ve din ve kültür farklarına dayanan Balkan kıyamlarının başlangıcını anlatan bir vesika olarak düşünülürse o zaman önemi daha iyi anlaşılmış olur. Viyana 1683 Kuşatması ve Sonucunda Osmanlı ordularının yenilgiye uğraması Avusturya'nın ve Katolik Kilisesinin Türklere ve Müslümanlara karşı aldığı uzlaşmaz tavrını tayin etmiştir.

Nitekim bu satırları yazdığım tarihte (8 Eylül 2007) Papa Benedict Katzinger'in Viyana ziyaretini haber veren *The New York Times* "Asırlar evvel Osmanlılara karşı Viyana'da yer almış savaşlar [Batı] tarihine ve Avrupa'nın başka bölgeleri tarihinde merkezi bir yer almaktadır." diye yazmaktadır.

Elinizdeki bu kısa kitap 17. yüzyılda olayları bizzat gören ve olduğu gibi tasvir eden bir kişinin şahitliğine dayandığı için birinci derecede önemli ve benzeri az olan bir kaynaktır. Kitap ayrıca Budin'de Türk idaresinin niteliği ve Budin'in defalarca hücuma maruz kaldıktan sonra Avusturya orduları tarafından nasıl ele geçirildiğini anlatan çok nadir vesikalardan biridir. Erdel Tarihi ve Osmanlı'nın Tökeli ile ilişkilerini anlatan *Meghilla Ofen* kitabını bir tesadüf olarak buldum. Kitapta *Osmanlı* ismi değil Avrupa kaynaklarının birçoğunda olduğu gibi *Türk* adı kullanılmaktadır.

Wisconsin Üniversitesi'nde dinler ve kültürler arası hoşgörüyü savunan bir grup vardır. Aralık 2006 yılında bu grup, Türklerin diğer dinlere tarihte nasıl baktıkları hakkında benden bir konuşma istedi. Tam o sırada bir dergi için aynı sene, yani 2006'da, çıkan Arnold Reisman'ın *Türkiye'nin*

Modernleşmesi - Nazilerden Kaçan Mülteciler ve Atatürk'ün Vizyonu adlı kitabını tanıtma yazısını bitirmiştim. Yazar Reisman ölüm kamplarına sürülmüş fakat sağ kalmayı başarmış Yahudilerdendir. Bu kitap 1930'lu yıllarda Türkiye'ye sığınan ve çoğunluğu Yahudi olan Alman profesörlerin öyküsünü ve Türk üniversitelerine yaptıkları katkıyı ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Bu kitabın etkisi ile benden hoşgörü konuşmasını isteyen arkadaşlara *Türkler ve Yahudiler – Beraber Barış içinde Yaşama Modeli* başlıklı bir konuşma yapmayı teklif ettim. Onlarda kabul ettiler. Aslında bu konuşma bir iki yıl içinde değişik dinlerin ve kültürlerin Osmanlı Devleti'nde nasıl barış ve karşılıklı kabul içinde yaşadıkları konusunda bazı düşüncelerimi ifade etme imkanı vermekteydi.

Osmanlı'da hoşgörü tarihini bir başka kitap da çok iyi anlatmıştı. Bir süre evvel Mark Mazower'in *Selanik: Hayaletler Şehri* adlı kitabını okumuştum ve çok etkilenmiştim. Benim de bazı çalışmalarımı kullanan yazarı bir mektup yazarak tebrik etmiştim.

Mazower, kitabında Selanik'in, II. Murat'ın şehri 1430'da fethetmesinden sonra nasıl geliştiğini, her inancın ve etnik grubun barış içerisinde nasıl bir arada yaşadıklarını anlattığı gibi Osmanlı idaresinde değişik dinlerin ve kültürlerin serbest geliştiğini zamanın ruhuna uygun olarak çok duygulu bir şekilde belirtmekte idi. Gerçekten 1492'den sonra İspanya'dan gelen muhacirler, Müslüman Osmanlı idaresi altına Selanik'i adeta bir Yahudi merkezi haline getirerek burada nevine has İspanyol temelinde bir dil (Ladino) ve kültür yaratmışlardır.

Mazower, birkaç Türk-Osmanlı yüzyılın tablosunu çizdikten sonra 19. yüzyılda ve 1912-13 Balkan Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın kurduğu hoşgörünün nasıl çok az zaman içinde yok edildiğini, tarihi binaların yıkıldığını çok güzel anlatmıştır. Yüzyıllık abideleri, binaları yok eden Yunan milliyetçiliği, eski hoşgörü yerine haşin, renksiz bir Hellas ruhu getirmiştir. Balkan Savaşı esnasında Rumlar, Bulgarlar ve Sırplar yüzbinlerce Müslümanı, ki çoğunluğunu Türkler oluşturmakta idi, öldürmüş veya Anadolu'ya kaçmaya zorlamışlardır. Selanik'te sürgünde yaşayan Sultan Abdülhamid bile alelacele İstanbul'a getirilip Beylerbeyi Sarayı'na yerleştirilmiştir. Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım da bilindiği gibi Selanik'ten göç edenler arasında idi. Bu arada Selanik Yahudileri Rum

milliyetçiliğinin baskısına rağmen eski kültür, din ve yaşamlarını bir dereceye kadar devam ettirerek İkinci Dünya Savaşı'na kadar güçlükle tutunabilmişlerdir. Nihayet 1944'de Alman Nazileri Selanik Yahudileri'ni ölüm kamplarına sürerek yok etmişlerdir.

Bu olaydan evvel Rum Türk nüfus mübadelesi olmuştur ve Selanik bu mübadele sayesinde çok garip bir dönüşümle yeni tipte bir Anadolu hayatı meydana getirmiştir. Gerçekten Selanik'e gelen Anadolu Rumları, burada Ege sahillerinden getirdikleri Türk müziğini, hatta oyunlarını, adetlerini yeni bir biçimde devam ettirmişlerdir. Her yerde halkın günlük yaşamı ile hükümetlerinin tuttuğu yol arasında köklü fark vardır.

Asıl konumuz olan Budin'e dönmeden evvel tekrar Türk-Yunan mübadelesi üzerinde durmak istiyorum. Mazower'in kitabında bulunmayan bazı bilgileri aktarmak ve nufus mübadelesinin son zamanlarda çok yanlış yorumlandığını belirtmek istiyorum.

1923-7 tarihleri arasında gerçekleşen mübadele aslında bir Müslüman-Hıristiyan mübadelesi idi çünkü Yunanistan'dan göç eden Müslümanlar arasında Rumca konuşan ve ihtimal Rumdan dönen "Türkler" bulunmakta idi. Buna karşılık Yunanistan'a giden "Hıristiyanlar" arasında çok sayıda Türkçe konuşan ve ihtimal İslamdan dönen gerçek etnik kökeni Türk olan birçok insan vardı. Karamanlılar bunların en iyi örneğidir. 2007 yılında birincilikle *Algılama Paradoksu: Osmanlı Geşmişini Ulusal Bugün Gözüyle Yorumlamak* adlı çalışmasıyla Sakıp Sabancı Uluslararası Araştırma Ödülü'nü kazanan Dr. Christine Philliou eski yurtlarını ziyaret için Türkiye'ye gelen mübadil Rumların halen Türkçe konuştuklarını, buna karşılık, onların köylerine iskan edilen Giritlilerin de aralarında Rumca konuştuklarını anlatmıştır. Başka bir sözle söylemek gerekirse hem Türkleşmiş Rumların hem de Rumlaşmış Türkler modern "milli" kimlikleri altında halen eski kimlikleri olan Osmanlı kültürünü korumakta ve kişi olarak serbest hareket ettikleri zaman, yani resmi ideolojilerin baskısından kurtuldukları zaman gerçek kimliklerini ve duygularını daha rahat bir şekilde ortaya koymaktadırlar.

Bu iki halkı yerlerinden ederek "ana vatanlarına" gönderen anlaşmaların arkasında yeni bir milliyet ve milliyetçilik anlayışı ve onun altında da yatan "tek soy" üzerine kurulan milli devlet fikri vardır.

Türk-Yunan nufus mübadelesinin tarihi kökenini kısaca şöyle özetleyebiliriz. 19. yüzyılda batı Anadolu birçoğu adalardan gelen ve ticaretle uğraşan adeta sessiz bir Rum istilasına maruz kalmıştır. Buna itiraz edende olmamıştır. Müslüman halkın erkekleri cephelerde olduğu veya uzun yıllar askerlik yaptığı için durmadan azalmış, fakirleşmiş ve hastalıklarla kırılıp gitmiştir. 19. yüzyılın sonlarında doğru batı Anadolu'da Müslüman kadınlar fakirlik nedeniyle yeni doğan çocukları besleyemeyecekleri için sık sık çocuk düşürmeye başvurmuşlardır. Arşiv vesikalarına dayanarak bir tebliğimde anlattığım gibi bu "iskat-ı cenin" olayı karşısında Osmanlı hükümeti acil tedbirler almak zorunda kalmıştır. Rumların ekonomik sömürülerinin merkezleri Yunanistan'da bulunan bankalar ve büyük ticaret şirketleriydi. Büyük bir kültürel, ticari ve sinai (sabun üretimi) merkez haline gelen Ayvalık bu gelişmelerin en iyi örneğidir.

İşte bu iki yanlı yani ekonomik ve demografik baskılarla yok olma tehlikesi karşısında bulunan Müslümanlar, Ege Rumlarına karşı direnmiş ve nihayet İttihat ve Terakki devriminde birçok Rum göç etmeye zorlanmıştır. Ama Rum göçünün nedenlerini yalnız baskıya bağlamak yanlıştır.

Şu da bir gerçektir ki sıradan vatandaşlar Türk olsun, Rum olsun sırf din ve millet farklarından dolayı devletlerinin siyasi ideolojileri ve hırsları yüzünden yerinden edinmişlerdir. Bu olayları tek taraflı gören ve Türkleri mahkum etmeye hazır olan birçok sözde "tarihçi" ve "sosyal ilimci", Teselya'nın, Yanya'nın ve Girit'in 1881 ve 1897'de Yunanistan'a verilmesinden sonra orada yaşayan Türklerin (Müslümanların) akıbetini görmemezlikten gelerek yalnız Rum göçmenlerin acılarını dile getirmektedir.

Kısacası, Yunanistan ele geçirdiği bu topraklarda yaşayan Müslümanların Mora'da yaptığı gibi bir kısmını yok etmiş, diğerlerini Anadolu'ya göç etmeye zorlamıştır. 1912-13 Balkan Savaşı ve onun sonunda güney Makedonya'nın Rumlar tarafından alınması ve Selanik'in Rumlaştırılması aslında Yunan politikasını yürüten Venizelos'un planlarının sonucu idi. Fakat şu da bir gerçektir ki Balkan Savaşı sonunda güney Makedonya'yı ve bu bölgenin ticari ve stratejik ana noktası olan Selanik'i ele geçiren Yunanistan çok zor bir durumda kalmıştır.

Güney Makedonya’da yaşayan halkın çoğunluğunu Müslümanlar ve Bulgarca konuşan Slavlarla, kısmen Yahudiler oluşturmakta idi. Makedonya’da sağlam bir Yunan idaresi kurmak için Venizelos’un orada yaşayacak Rumca konuşan ve kendini Atina’ya bağlı gören bir Rum halkına ihtiyacı vardı. İşte Yunanistan’ın Türkiye ile nüfus mübadelesini kabul etmesinin arkasında yatan ana amaç Makedonya’nın Helenleştirilmesidir. Şüphesiz ki Venezilos’u bu politikayı kabul etmeye zorlayan olay 1922’de Mustafa Kemal’in kumanda ettiği orduların batı Anadolu’yu istila eden Rum askerini perişan etmesidir. Bu yenilgi nedeniyle Yunanistan Ege bölgesini ve İstanbul’u ele geçirmekten vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Bunun ötesinde Balkan Savaşı’nı çıkarmakta ön safhada yer alan ve fakat emellerine ulaşamayan Bulgaristan, güney Makedonya’yı ele geçirmek için her yolu denemeye hazır bulunmakta idi. Zayıf düşen Yunanistan, Bulgaristan’dan çekinir hale gelince Türkiye ile arayı düzeltmek istedi. Yunanistan Anadolu’da yaşayan ve sayıları gittikçe azalan Hıristiyanları Türklerle yaptığı mübadele anlaşması sonunda Makedonya’ya yerleştirmekle burasını Bulgarlara karşı garanti altına almış, güney Makedonya Helenleştirilmiş olacaktı. Bu nedenlerle insanlar yerlerinden ediliyor, kökenleri tarihte olan kültür ve koca Osmanlı medeniyeti siyasi amaçlar uğruna feda edilmekteydi.

İşte ben bu konuları kafamda yoğururken Osmanlı Yahudileri-bilhassa *safarad* yani İspanya göçmenleri tarihi uzmanı Aaron Rodriguez *Budin Destanı*’nı nerede bulacağımı söyledi. Böylece Osmanlı Yahudileri triolojisi tamamlandı. Bu tarihi olayları dile getirmekle iki amaç güttüğümü işaret etmek istiyorum. 20. yüzyılda Selanik’in akıbeti ile 17. yüzyılda Budin’in akibeti birbirine benzemektedir. Ve her iki şehrin hoşgörü hayatına birçok kültürün ortak yaşamına son veren güçler; biri Katolik, diğeri Ortodoks Hıristiyanlık kısvesi altında hareket eden milliyetçiliktir. Ve bundan en çok zarar gören Türkler-Müslümanlar ve Yahudiler olmuşlardır. (Selanik dönmelerini ben Müslüman olarak görüyorum. Sabataycıların görüşlerini burada bir yana bırakıyorum.) Budin’in 1686’da Avusturyalılar tarafından işgal edilmesi ve Müslümanlarla birlikte Yahudi halkının yok edilmesi Balkanlar’da 250 yıl sürecek ve halen sürmekte olan etnik temizliğin başlangıcını oluşturmuştur.

Elinizdeki kitap bu kanlı tarihin başlangıcına işaret eder ve ilk mazlumlardan birinin kaleminden çıkmıştır. Viyana Kuşatması'ndan yani 1683'ten sonra Habsburg İmparatorluğu Ege ve Adriyatik denizlerine ulaşmak için her çareye başvurmuştur. Avusturya'nın Balkanlar'a yayılma gayretleri bölgede Sırp, Hırvat vs. yerel milliyetçilikleri körüklemiş ve bölgenin Osmanlı zamanında yer etmiş ayrı kültür, ayrı din ve ayrı dile sahip gruplar arasında hoşgörüye ve birbirini olduğu gibi karşılıklı kabul geleneğine son vermiştir.

Ivo Andriç'in *Travnik Kroniği*ni okuyanlar Avusturya'nın halk arasında kültürel ve dinsel ayrılıkları Müslümanlar aleyhine nasıl körüklediğini çok iyi bilirler. Andriç'in Nobel ödülünü alan *Drina Köprüsü* romanı ise daha eski dönemde geçen olayları bilhassa devşirmeyi - yani Yeniçeri Ocağı'na üye alınmasını ve Mehmet Sokollu'yu konu edinmişti. Karadağ prensi ve aynı zamanda piskoposu Nigos'un Karadağlar Müslümanlığı kabul etmelerini konu yapan uzun şiiri – ona güney Slavların Shakspeare'ı derler - yine din düşmanlığını yaşatmak amacını güder. Kısacası Nigos Müslümanlara "Siz kardeşim olmanıza rağmen dininiz ayrı olduğu için yok etmek benim vazifemdi" diyor.

Bir iki noktayı daha işaret ettikten sonra tekrar konumuza döneceğim. Osmanlı idaresinin Balkanlar'da din ve kültüre karşı yürüttüğü hoşgörü siyasetini batılılar "tolerans" olarak isimlendirirler. İşin garip tarafı şudur ki Osmanlı hoşgörüsünü ilk keşfeden Batılılar bu hoşgörüden çok olumlu söz ederler. 1615'te yayınlanan George Sandy'nin seyahat kitabı ve Paul Rycaut'in 1667'de yazdığı Osmanlı Devleti'nin durumu hakkındaki tarihçesi günümüzde Osmanlı Devleti'nde hakim din ve kültür hoşgörüyü methederler.

John Marshall 2006'da yazdığı çok önemli eserinde Batı dünyasında dinler arası toleransı savunan ve liberalizmin babası sayılan John Locke'nin Osmanlı'dan etkilendiğini anlatır. Batı anlamında tolerans devlete hakim bir grubun kendi idaresinde yaşayan farklı dine ve dile sahip azınlıklara hak tanıması şeklinde tanımlanabilir. Toleransın kaynağı devlet idaresidir ve bu irade zamana ve koşullara göre renk ve şekil almaktadır. Esasen John Locke ve onun gibi düşünen hürriyetçilerin tolerans kavramını dini kapsayacak şekilde genişletmek istemelerindeki amacı Batı'daki din savaşlarına son

vermekti. Katolik ve Protestanlar arasında 1618-48'deki otuz yıl süren din savaşları bu devreye rastlamaktadır. Halbuki Osmanlı'da din ve kültür hoşgörüsü devletin idaresinden değil Allah'ın, yani Kuran'ın emrinden "inanç zorla olmaz" ilkesinden kaynaklanmakta idi. Bu durumda devlet din hürriyetinin ancak uygulayıcısı ve koruyucusu olabilirdi yoksa yaratıcı olamazdı. Batı'nın ve bu arada köktenci Hıristiyanların İslamı ilahi bir din, yani Allah'ın söz ve emrinden doğan bir inanç sistemi olarak kabul etmedikleri için Müslümanlara karşı her hareketi, şiddet dahil, mubah saymışlar ve saymaktadırlar.

Bugün dahi Batı'da birçok devlet anayasası Birleşmiş Milletler yasası ve kanunlar din, inanç, söz ve düşünce hürriyetini Allah'ın emri olarak değil, yalnız kurumların kararı olarak görürler. Ben ancak durumu belirtiyor, doğru-yanlış hükmü vermiyorum. Samuel Huntington'un kitabının ana tezi zaten bir yerde din ayrılığından hareket ediyor. Zımmen, Huntington ve onun gibi düşünenlerin belirttiği gibi hakim bir medeniyet yani Batı medeniyeti vardır ki o da Hıristiyan bir medeniyettir. Bu Hıristiyanlığı Protestanlık ve birazda Katoliklik temsil etmektedir. Böylece İslam ve Ortodoks Hıristiyanlık bunun dışında kalmaktadır. Yahudilik konusunda Protestanlar biraz farklı düşünmektedirler. Yine Huntington ve onun gibi Hıristiyan kökenli medeniyet-demokrasi kavramlarından hareket eden diğer bazı yazarlar, düşünürler ve siyasi liderler Habsburg İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti arasındaki sınırı, Avrupa'yı her bakımdan ikiye bölen bir coğrafi kültür-din sınırı olarak görmektedir. İşte bu sınır 17. yüzyıldan sonra durmadan doğuya doğru yani Osmanlı topraklarına doğru kaydırılmış ve 20. yüzyılın başlarında bu sınır nerede ise Marmara Denizi'ne yani bugünkü Türkiye'ye dayanıp kalmıştır. Türklerin imajı ise 16. yüzyılda güçlü, inançlı ve teşkilatçı olmaktan çıkmış ve Türkler başta despot olarak tasvir edildikten sonra 19. yüzyılda tamamıyla haksız olarak Rus çarının sözüne uyarak Avrupa'nın hasta adamı olmuştur. Ne gariptir ki bugün Türkiye Avrupa'nın kapısında gelmiş, Avrupa Birliği'ne girmek için her fedakarlığı göze almaya hazır bekleyip durmaktadır. 1683'te Viyana ve 1686'da Budin'in kaybı ile başlayan mağlubiyet zinciri tamamlanmak üzeredir. AB'ye girmeyi galibiyet olarak da görenler vardır.

Avrupa ile Osmanlı arasındaki sınırın çökmesi Osmanlı'nın her dine, dile, kültüre ve inanca Allah'ın verdiği bir hak ve hürriyet olarak bakmasına son

vermiştir. Balkanlar kısmen Avusturya'nın işgaline veya Rusya'nın etkisine girerek buraları Müslümanların ve Yahudilerin mezarı veya sökülüp atıldıkları yerler haline dönmüştür.

1877-78 savaşında en azından yarım milyon Müslüman öldürülmüş ve ondan iki misli fazla insan yerinden edilmiştir. Müslüman halk haklı olarak "93 sökümü" diye adlandırdığı faciayı yani 1877-78 yıllarındaki ölümlerin ve göçlerin köklerini Osmanlı'nın din ve kültür anlayışının çökmesinde görmektedirler.

Balkan kıyamından daha evvel 1856'da Kırım'da ve 1862-5'te Kafkas Müslümanlarının kıyamlarını ve zorla göçlerini göz önüne getirirsek, Huntington'un medeniyetler çarpışmasının iki yüz seneden beri yani Viyana hezimetinden beri devam ettiğini kabul etmek zorundayız. Ve bunun en güzel örneği Avrupa'nın gözü önünde ve kapısının eşiğinde 1992-5 yılları arasında Bosna'nın darmadağın edilmesi ve Müslüman halkının öldürülmesidir. Fakat Ortodoks Sırplarla Katolik Hırvatlarında birbirini öldürmeleri yani Hıristiyan'ın Hıristiyan'ı öldürmesi ve yerlerini terketmeye zorlanmaları Osmanlı'nın getirdiği din ve kültür hürriyetinin yok edilişinin ne kadar yaygın acı sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Milliyetçi Slav veya Ortodoks Hristiyan birliği hayalleri onun yerini dolduramamış ve dolduramaz.

Osmanlı topraklarında 17. yüzyılda başlayan katliam yüzyıllar boyunca devam etmiştir ve halen gizli şekilde devam etmektedir. Bosna Müslümanları katliamını başladığı 1992 yılı, ABD'de başkan seçimi kampanyasına rast gelmiştir. O tarihte ABD Başkanı olan George Bush'a (2000 yılında Başkan seçilen zatın babası) bir mektup yazarak Bosna katliamının nedenlerini anlatmış ve müdahale etmediği takdirde seçimini etkileyeceğini yazmıştım. Mektubumda, Balkanların Osmanlı'nın siyaseti sayesinde farklı dinlerin ve kültürlerin yüzyıllarca sulh içinde bir arada yaşadıklarını yazmış ve bu geleneği canlandırmanın bir insaniyet borcu olduğunu ve Bosna'ya da barış ile güven getireceğini vurgulamıştım. Aldığım uzun cevapta ABD idaresinin Bosna iç savaşına son vermek için neler yaptığı anlatılmış fakat savaş durmamıştır ve peder Bush seçimleri kaybetmiştir. Yeni başkan seçilen Clinton, Dayton Antlaşmalarıyla pek de

Bosnalıların lehine olmayan bir çözüm bularak Bosna iç savaşını durdurmuştur.

Bosna'da barışın ne kadar uzun süreceği belli değildir çünkü Balkan iç savaşlarının temelinde yatan siyasi, bağnaz din esasına dayanan milliyetçilik devam ettikçe barış uzun vadeli olmaz.

Şimdi tekrar ana konumuza dönelim.

Bu yazının başında Budin Kroniğinden söz etmiş ve bu arada Selanik tarihinden ve Türkiye'ye 1930'larda sığınan Alman profesörlerden (aileleriyle 1000 kişiden fazla tutardı) konu edinen kitaplardan bahis etmiştim. Bu kitapların yazarlarının üçü de Yahudi'dir ve kitapların ana konusu Balkan ve Avrupa Yahudilerinin tarihidir. Onlara göre Osmanlı döneminde yani 1430'lardan Cumhuriyet'e kadar oluşan zaman zarfında ve ondan sonra da Türkler din farklarını kabul ederek Yahudilere Osmanlı topraklarında sığınma hakkını tanımışlardır. (Bu konuda birçok çalışma vardır)

1877-8'de Balkanlar'dan gelen Yahudi ve Müslüman göçmenler eşit tutulmuş ve eşit şekilde yardım görmüşler, iskan edilmişlerdir. Gerçi zaman zaman Yahudiler de diğer tebaa gibi bazı sıkıntılar geçirmişlerse de hiçbir vakit batıda olduğu gibi katliama ve zulme maruz kalmamışlardır. Bu gerçekleri söyleyen sözkonusu üç kitabın yazarı herhangi bir şekilde kendilerini Türklere beğendirmek için kitap yazmamışlardır. Onlar Osmanlı zamanında ve Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçekleri gördükleri gibi anlatmışlardır. Şüphesiz ki Osmanlı'nın kurduğu din ve kültür hürriyeti rejimi yalnız Yahudileri değil tüm diğer etnik ve dini grupları da kapsamakta idi. Bu sayede, Bulgarlar, Sırplar, Müslüman ve Hıristiyan Arnavutlar, Romenler ve diğer birçok etnik grup kendi etnik, dini ve kültürel kimliklerini korumakla kalmamışlar bu kimlikleri geliştirerek 19. yüzyılda milli devletlerinin temelini atmışlardır. Fakat Balkanlar'da kurulan milli devletler Osmanlı'dan gördükleri lütfu inkar edip kendi ülkelerinde kalmış Müslümanları ve Türkleri yok etmekten çekinmemişlerdir. Anadolu Müslüman halkı kurtuluşu Avrupa'yı model tutarak Osmanlı toprak ve kültür mirasını milli devlet haline getirmekte bulmuştur. Aslında Türkiye'nin 1923'te Cumhuriyet'i ilan ederek toprak esasına dayanan milli devlet haline gelmesini daha evvel 1829'da Yunanistan ve sonra 1878'de

Sırbistan, Romanya ve otonomi kazanan Bulgaristan yapmıştı. Fakat Türkiye ile Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkelerin milliyetçilikleri arasında köklü bir fark vardır. Balkan ülkeleri askeri ve ekonomik güçlerini eskiden yani 11.-14 yüzyılarda sahip oldukları imparatorlukları olabildiğine canlandırmaya sarfederken Türkiye tüm gücünü ileriye dönük bir yeni toplum yaratmaya ve Osmanlı'yı unutmaya vermiştir. Fark aşikardır.

Yunanistan kralı Otto (Otho) Ocak 1844'te Meclis'te yaptığı konuşmasında Selanik'te, Edirne'de, Yanya'da, Trabzon'da, Girit'te ve bilhassa İstanbul'da ve Rum tarihine ait herhangi bir bölgede ve Rum ırkına ait herkesi Rum olarak ilan etmiştir. 1864'te Otto'nun yerine geçen Kral olacak George ise kendini tüm Rumların kralı ilan etmiştir – Yunanistan'da durmadan gelişen *Megali İdea*'sına karşı Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı topraklarına karşı herhangi bir talebi olmadığını dünyaya ilan etmiş, geçmişi unutarak dostluk içinde yaşayacak yeni bir dünya özlemini ifade etmiştir. Kıbrıs'ın dörtlü anlaşma ile 1959-60'ta kurulan siyasi düzenini 1963 din kisvesi altında hareket eden yani Yunan milliyetçi Enosisi yok etmiştir. Ama bugün yine kabahat Türkiye'ye yüklenmekte ve Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin tek garantisi olan ordunun çekilmesi istenmektedir. Türkiye ise Kıbrıs'ta yapılan anlaşmalara uygun bir çözüm istemektedir. Çözüme engeller batının ayrılıkçı tarihten ve din farklarından doğan Türklere karşı olumsuz peşin tutumu ve davranışıdır.

Bu yazıyı okuyanlar tek taraflı düşündüğümü sanabilirler. Benim durumum bellidir. Varlık Vergisi'ni ilk anlatan ve kınayanlardanım. 6-7 Eylül olaylarını her zaman kınadım ve Türk, Rum veya başka milletten olan göçmenlerin çektikleri acıları paylaştım ve kınadım. Bu yazı zaten böyle bir duyguyla hareket ettiğimin şahididir. Fakat hiç kimse diğerine suçlayarak Türk olsun olmasın kendini aklayamaz.

Bu acı gerçekleri söylemek gerek. Tarih ancak olduğu gibi incelenir ve olaylara tek taraflı değil gerçeklere göre anlaşılırsa insanlar arasında barış ve sevgi hüküm sürer. Osmanlı hoşgörüsünü yok eden milliyetçilik siyasi ve kültürel ayrıcalıkları serbest bırakmış ve bu durum Müslümanların, Yahudilerin ve başkalarının acı akibeti ile sonuçlanmıştır. Müslümanların başına gelenleri anlatan hatırat ve kitapların sayısı parmakla sayılacak kadar az olmalarına karşılık Yahudiler ve Hristiyanlar başlarına gelenleri kayıt

etmeye büyük gayret göstermişlerdir. Fakat bazen Osmanlı topraklarında oturan Yahudilerin tarihini yazanlar aynı zamanda Osmanlı idaresinden din ve kültür hürriyetinden söz ederek dolayısıyla da olsa Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiyesi yaşayışı hakkında sağlıklı bilgiler vermektedirler.

Şimdi tekrar ana konuya gelebilirim. Avustralyalılar 1686 yılında Budin’i ele geçirdikten sonra yakaladıkları Müslümanları ve Yahudileri öldürdüler, kaçanlar kurtuldu. Avusturya’nın işgaline kadar yani hatıralarını yazan Iszak Schulhof’un yaşadığı Budin nasıl bir şehirdi?

Budin’in (Buda) durumunu en iyi anlatanların arasında şüphesiz ki şehri 1662-3 yıllarında ziyaret eden Evliya Çelebi’dir. Seyahatnamenin 10. cildinin 20-30 sayfasını Budin’e ayırmıştır. Evliya’nın anlattıklarına göre Kanuni Budin’i ele geçirince şehri Mohaç’ta ölen kral Laosh (Louis) oğlu Yanos’a bırakmış fakat Budin’e durmadan hücum eden Avusturya ve diğer ülkelerden korumak için 1541’de nihayet şehri de Osmanlı topraklarına katmıştır. Evliya, Budin’in eski fakat çok mamur, zengin ve göz kamaştırıcı sanat eserlerine sahip olduğunu ve bunların birçoğunun korunduğuna işaret eder. Hazreti Hızır’ın ejderhayı öldüren kabartmasını “Müslümanlar için haramdır, yıkılsın” diyen Ebu Suud Efendi’ye karşı gelen Kanuni heykelin üzerine kismur şalını atarak heykelin yıkılmasını önlemiştir. Kızıl Elma, Saray gibi muhteşem kiliseler camiye çevrilmiş, muhafaza edilmiş ve 1686’dan sonra tekrar kilise olmuşlardır.

Budin eyaleti çok büyüktü. Mukatacı defterine göre mevacibi (maaşı) 4060 kese idi. Yedi kapılı orta kale (hisar) içinde 1060 adet beşer altışar katlı ayan ve hanedan sarayları vardı ve şehirde yüksek rütbeli din adamlarının ve idarecilerinin sayısı 3 binin üzerinde idi. Osmanlı sarayları ve havuzları tamir ederek kullanıma açmıştı. Merkezdeki ve kiliseye ait, vergiden muaf 1000 Eflak kökenli ustalar tamir işlerini üzerine almışlardı.

Budin’in kendisinde 16 mahalle mescidi, 7 medrese, 6 mektep (Fethiye çok ünlüdür) vardı ki bunların hepsi ihtimal Osmanlı yapısıdır. Orta hisar ise 300 ehli sanat dükkanı yanında 6 hana sahipti fakat Evliya’nın gördüğü bedestan harap halde imiş. Budin’in paşalar hayratı olarak 75 sebili yanında, Tuna’dan su çeken bir Fransız’ın yaptığı bir dolabı vardı. Ayrıca Budin su ihtiyacını atların sırtına yüklenmiş heybelerle Tuna’dan taşınan su temin etmekte idi. Budin’in iki ana varoşu, yani kale dışı olan Tabakhane

varoşu 1000 haneye, 11 mihraba, 4 çocuk mektebine, 3 hana, 3 tekkeye, 100 tabak dükkanı ve 3 ılıcaya sahipti. Büyük Varoş (1543-48 arası inşa edilen, Gül Baba Tekkesi buradadır) 17 su kapısı, 13 mahalle, 2500 ev, 24 mihrab (mescid), 4 kurşunlu camii, 5 medrese, 6 mektep vs sahipti. Aynı varoşta 8 ılıca vardı ki bunları Evliya kaydetmiyor. Bu ılıcaların bir kısmı Roma zamanından kalma olmakla beraber Osmanlı idaresi tarafından tamir edilerek çalıştırılmış, bazıları halen kullanılmaktadır. Buda'da geçirdiğim 4 aylık bir araştırma esnasında bu ılıcaların içine girerek halen kullanılmakta olduklarına şahit oldum.

(Budin'de Türk eserlerini E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, Romanya-Macaristan, I. cilt, 1 ve 2 kitap, İstanbul 1977 eserinde yazmıştır. Ayverdi, Kanuni'nin bir Yahudi'ye verdiği muafnamenin okunabilen kısımlarını kitabına koymuştur. Ayrıca Ayverdi Budin'in cami, türbe, ılıca gibi 300 parçaya yakın anıtlarını isim ve krokilerle aynı kitabın 92-153. sayfalarında sıralar. Budin hakkında Macarca yazılmış çok sayıda kitap vardır, fakat bunları bir yana bırakıyorum.)

Evliya Çelebi Budin'deki Müslüman halkının çoğunun Boşnak olduklarını, Boşnakça konuştuklarını fakat hepsinin de Macarca bildiklerine işaret etmektedir. Evliya'nın bizzat yerinde gözlemlere dayanarak anlattığına göre Budin'in nüfusu Macar, Boşnak, Eflak, Yahudi, Türk, Hıristiyan gibi etnik gruplardan oluşan, farklı din ve dil gruplarına mensup kimselerdi. Evliya'nın anlattıklarından anlaşıldığı gibi Budin'de hayatın çok canlı, renkli ve hoş geçtiğini, halkının birbirleriyle çok iyi geçindiği aşikardır.

Evliya Çelebi Budin'in çeşitli yemeklerinden, meyvalarından, baba, şeyh isimleriyle anılan ziyaret yerlerinden, sayısı yetmişe ulaşan mesirelerinden ve binlerce dönüm bağlarından bahis ettikten sonra "harabat sevenlerine çeşitli sarhoşluk verici içkileri vardır" (sf. 36) demekten kendini alıkoyamıyor. Belki de "Budin tatlı Budin" sözü birazda buradan köklenir.

Kanuni'nin fethinden sonra Budin 200'ü aşkın cami, tekke, mektep gibi binalarıyla bir Osmanlı şehri halini aldı. Budin'in tüm nüfusu hakkında kesin bir bilgi yok. Fakat 50-60 bin arası tahmin edilmektedir. Müslümanların sayısına dair bilgi yok olmasına karşılık 1546-90 arası yapılan beş takrirden (son takrir yok) herhalde şehir merkezinde yaşayan

Hıristiyan aile reislerini 140, Yahudi 104, ve 100 kıpti olarak gösterir. Budin vilayetinin bugün Macaristan, Hırvatistan ve Sırbistan'ın bir kısmını kapladığı düşünülürse Budin şehrinin çok zengin bir ticaret merkezi olduğu anlaşılır. Bu ticaretin önemli bir kısmı Yahudilerin elinde idi ve onlar doğudan gelen malları batıdan gelen eşya ile değiştirmesinde önemli rolleri vardı.

Evliya Çelebi Budin'de 1000 kadar Yahudi'nin yaşadığına ve kale içinde iki (aslında üç) sinagoga sahip olduğuna işaret ettikten sonra Yahudilerin düşmandan yani Avusturyalılardan çok korktuklarına da değinir. Macarlar, Nemceler vs.. "Ellerine bir Yahudi geçse cızır cızır kebap ederler" (sf 23) diyerek Yahudilere karşı duyulan bu kızgınlığın nedeni, Evliya Çelebi'ye göre Budin'in üçüncü muhasarası zamanında Yahudilerin Budin'in Bec kapısında bulunan bir topu ateşleyerek birçok Hıristiyan'ın ölümüne sebep olmuşlardır. Daha sağlam başka kaynaklara göre Budin Yahudileri ana kapılardan birisinin anahtarını Türklere vermişler, yani Budin'in Türklere geçmesini kolaylaştırmışlar ve onun için de vergiden muaf tutulmuşlardır.

Evliya Yahudilerin Avustralyalılardan çok korktuklarını işaret ettikten sonra onların yani Yahudilerin evlerinde "sulumen" (zehir) ve sıçan otu bulundurduklarını, düşman kaleye girdiği takdirde ölüme hazır olduklarını rivayet eder. Evliya Çelebi'nin anlattıkları Hıristiyanların doğru veya yanlış bazı nedenlerle Yahudilere karşı kin besledikleri ve ilk fırsatta Yahudileri öldürmeye hazır olduklarına işaret etmektedir. İşte Evliya'nın Budin'i ziyaretinden yirmi yıl kadar sonra Yahudilerin korktukları gerçekleşmiştir. Türklerin Budin'den çekilmelerinden sonra Yahudilerin başına gelenleri bizzat Budinli bir Yahudi'den dinleyelim.

Izsak Schulhof Budinli bir Yahudi'dir. Onun anlattığına göre Yahudiler uzun süre güven ve refah içinde Türklerin idaresinde yaşadıktan sonra 1686'da Avusturyalıların Budin'i almalarıyla katliama maruz kalmışlardır - Fakat Schulhof bu katliamdan kurtulmuştur. Kurtuluşunun Allah'ın bir mucizesi olduğuna inandığı için bu kurtuluşunu anlatmayı bir vazife bilmiş ve bu hatıratı yazmıştır. Olaylar şu şekilde gelişmiştir.

Viyana'yı 1683'te ele geçirdikten sonra Avusturya orduları doğu ve güneydoğuya ilerleyerek birçok şehri ele geçirmişlerdir. Birkaç başarısız hücum ve kuşatmadan sonra nihayet 1686'da Budin'i işgal eden Avusturya

o tarihte 53 bin kadar nüfusu olan şehrin Müslüman halkını ya kılıçtan geçirmiş veya kaçırmışlardır. O tarihte Budin'de yaşayan 1000 kadar Yahudi'nin yarısı esir edilerek gemilere yüklenmiş ve sonra Tuna'ya atılarak boğulmuşlardır. Geri kalan Yahudilerin bir kısmı Türk ordusu ve Müslüman halkla beraber güneye çekilmişlerdir. Budin'de kalan Yahudiler ise esir edilmiş ve öldürülmüşlerdir.

Hatıratın yazarı Iszak Schulhof bir Avusturya subayının eline geçmişse de mucize diyebileceğimiz bir şekilde ölümden kurtulmuş ve nihayet zengin bir Budinli kadın tarafından satın alınarak hayatta kalabilmiştir. Iszak kurtuluşunu bir mucize saydığı için bunu anlatmayı adeta dini bir görev sayarak başından geçenleri anlatmaya yemin etmiş. (Kitabın ilk ve gerçek ismi Esther'in kitabı imiş. Esther eski tarihlerde İran'da yaşayan tüm Yahudileri öldürmeyi tasarlayan bir vezirin planlarını son anda öğrenip katliamı önlemiştir. Esther İran şahının eşi idi.) İşte Iszak başından geçenleri anlatırken hem Türk idaresi ve onun sağladığı güven ve refahı hem Avusturyalıların ölüm saçan davranışı hakkında değerli bilgiler vermektedir. Tekrar edelim. Bu hatırat Budin ve Macaristan tarihi ile ilgili en eski ve bilinmeyen kaynaklardan biri olduğu için değeri büyüktür. Hatırat yakın zamanda bulunmuş ve ilk olarak 1982'de Macaristan'da yayınlanmıştır.

Halkın içinden bir kimsenin gözlemlerine dayanan ve halkın büyük bir kısmının paylaştığı Türkler hakkında bu bilgilerin ve görüşlerin yaygın olduğunu kabul etmek gerek. Türkler hakkında o tarihte halkın arasında kabul gören olumlu bilgiler resmi, milli tarihlerin verdiği bilgilerden farklı olduğu aşikârdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki bu kitap Schulhof'un Budin katliamından nasıl kurtulduğunu, Budin tarihi ve bazı temel insani ve felsefi meseleler hakkında köklü bilgiler vermektedir. Bu tarihi olaylar ışığında Yahudilerin genellikle Türklerle ve Müslümanlarla barış içinde yaşadıklarını söyleyebiliriz. Bunun için eski Osmanlı Filistininde 1948'den beri devam eden kanlı çatışmaların bir an önce son bulmasını beklemek Müslüman-Yahudi tarihinin bir gereğidir. Yahudilerin kendi devletlerinde güven içinde yaşama hakları olduğu kadar Filistinli Arapların da güvenli ihlal edilemez sınırlara sahip olarak kendi devletlerinde güven içinde yaşamak hakkına

sahip olmaları gerekmektedir. Budin Destanı ve diğer sözünü ettiğim iki kitap Osmanlı'nın kurduğu karşılıklı hoşgörünün ve dinler arası barışın bugün de aynı şekilde devam etmesinin gerektiğini emir etmektedir.

Prof. Dr. Kemal Karpat

BUDİNLİ BİR YAHUDİ'NİN HİKAYESİ

1686'da, Türk hakimiyeti altındaki Budin şehrinde, bir kısmı yerleşik, bir kısmı Balkanlar'dan göçme yaklaşık bin kadar Yahudi yaşamaktaydı. Osmanlı'ya bağlı Macaristan'da olsun, Krallık Macaristan'ında olsun, Yahudiler'in öncelikli uğraşı ticaretti; işlettikleri irili ufaklı dükkanlarında Doğu'dan getirttikleri envai çeşit malı satarlardı; ayrıca gümrük vergisi ve diğer vergilerin tahsil işleri onların elindeydi. Bu cemaatin şehirdeki varlığına tanıklık eden üç adet sinagog mevcuttu.

Ancak Budin şehrinin Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak bir eyalet merkezi olmaktan öte bir yanı daha vardı: biri Müslüman, diğeri Hıristiyan iki kültürün çatıştığı noktayı temsil ediyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'ya doğru genişlemesinin son safhasını oluşturan Orta ve Doğu Avrupa'yı işgal amaçlı savaşlar yüzlerce yıl sürdü. XIV. yy ile XVI. yy'lar arasını kapsayan ilk dönemde, Avrupalılar Osmanlılar'ın ilerleme çabalarına karşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesini durdurmak amacıyla çarpıştılar; 1683 senesinden itibaren başlayan ikinci dönemde ise, XVII. yy yerel savaşlarının ardından, Avrupalılar'ın temel amacı Türkler'i geri püskürtmekti. Budin'in 1686'da Roma-Germen İmparatorluğu tarafından geri alınması, bu tarihi çerçeve içinde gerçekleşmiştir. 1453 Konstantinopolis'in fethiyle Doğu Roma İmparatorluğu'na son verdikten sonra, Osmanlılar komşu ülkeler üzerindeki baskısını giderek arttırmaya ve fetihlerinin sınırlarını genişletmeye başladılar.

Macar kralı Mathios Kuruvenus'un (1443-1490) ölümünün ardından, yerine geçen II. Ladislas, 1526 tarihli Mohaç savaşında Türk Sultan II. Süleyman komutasındaki ordunun bozgununa uğradı. Sultan Süleyman, 1541'de Budin'i (o dönem Ofen adıyla anılıyordu; Almanca kökenli isim 'fırın' anlamına gelir) ele geçirerek Macaristan üzerindeki egemenliğini sağlama bağladı. Bunu takiben, yaklaşık 150 yıl boyunca Macaristan üç bölüme ayrıldı: Transilvanya (Erdel), Habsburg egemenliğindeki bölge ve

Türkler'in elindeki bölge, ki bu bölgenin aynı zamanda Yahudiler'in yoğunlaştığı bölge olması rastlantısal değildir.

Ortaçağ boyunca Yahudi tarihinin gelişiminde önemli yer tutan Avrupa, Yeni Çağ'ın başlangıcından itibaren oldukça üzüntü verici bir tablo gözler önüne sermeye başladı. O döneme ait gündelik haber kayıtlarının günümüze kadar aktardığı sayısız olay sayesinde, Yahudi cemaatlerinin Orta ve Doğu Avrupa'da sürdürmeye çalıştıkları varlıklarının ne derece tehlikelere açık olduğunu anlayabiliyoruz; sözünü ettiğimiz durum, Haçlıların "Bir Yahudi öldür, ruhun kurtuluşa kavuşacak" parolasından, günümüzde de gayet iyi bildiğimiz Holokost'a kadar kesintisiz olarak devam etmiştir.

Avrupa'nın diğer yerlerinde, kan iftirası[1] suçlamalarından hareketle, onbinlerce Yahudi yağmalanır veya katledilirken ve yüzlercesi diri diri ateşte yakılmaya sürüklenirken, Macaristan bu tür olaylara yabancılığını yüzlerce yıl boyunca korumuştur. Dönemin bir tarihçisinin anlattıklarına göre, 1476'da Budin şehri kapısında Macar Kral Mathios Kuruvenus ve kraliçe Beatris şehre girdiklerinde, hükümdara saygı gösterisinde bulunan ilk grup Yahudiler'dir:

"… Yahudalar'ın başını çeken yaşlı reisleri, on libre gümüş dolu bir sepeti kılıcının ucunda sallandırarak atıyla ilerliyordu. Hemen yanıbaşında, yine at üzerinde ve yine kılıcının ucundan sarkan ağzına kadar gümüş dolu bir sepetle, oğlu bulunuyordu. Arkalarından, her biri erguvani tören giysileri içinde, şapkalarında üç adet tavus kuşu tüyüyle göze çarpan yirmidört süvari geliyordu. Onları takiben, ellerinde kırmızı bir bayrak taşıyan ikiyüz kişilik bir Yahudi grubu vardı … grubun yaşlıları ortada, sayvanın altında ilerlerken, etrafları gençlerle çevriliydi. Hükümdar hazretleri yaklaştığında, şarkılar eşliğinde Torah'ı Kraliçe'nin huzurlarına götürdüler."

XV. yy'ın ikinci yarısında, tüm Avrupa'da Yahudiler garip görünüşlü şapkalar (örneğin meşhur "*pileum cornutum*[2]") giymeye veya sarı renkli rozetler kullanmaya zorlanılırlarken, bir kral huzuruna atıyla ve üstelik elinde kılıcıyla çıkma izni olan bir takım Yahudiler'in olması, hiç kuşkusuz oldukça insani bir muamele gördüklerine işaretti.

Ancak bu hoş tablo pek uzun sürmedi; Mathios Kuruvenus'un ölüm haberinin ardından, Nagyszombat (bugünkü Trnava/Slovakya) şehri ahalisi

Yahudi mülkiyetlerini yağmalamaya başladı: böylece Macar Yahudileri için Ortaçağ, Rönesans'ın tam göbeğinde başlamış oldu.

1494 senesinde Nagyszombat şehrinde bir çocuğun kaybolduğu haberi geldi; İtalyan asıllı hümanist tarihçi Antonio Bonfini, kaleme aldığı "*Rerum Hungaricarum Decades*" (Decades of Hungarian History) adlı kitabında olan biteni şu sözlerle anlatmıştır:

"… çocuğu aramadık yer kalmamıştı, bir de üstelik ortadan kaybolduğu günün arifesinde Vico dei Giudei'de (Yahudalar Sokağı) görüldüğü haberi gelince, derhal Yahudiler nezdinde yasal işlem başlatıldı… Soruşturmaya tabi tutulan kadınlar, işkence görecekleri korkusuyla, canice işlenen cinayeti tüm ayrıntılarıyla anlatmaya başladılar…"

Tarihçi Bonfini de bu "itirafın" ayrıntılarını vermeyi ihmal etmemiştir; çocuğu mabetlerine sürükledikten sonra, "boğazlamışlar, damarlarını kesmişler ve kanının bir kısmını hemen içmişler, bir kısmını da kalanlara ayırmışlar." Ancak soruşturma, işlenen suçun altında yatan gerçek nedenleri de ortaya çıkartmaya kararlı olunca, "…işkence yoluyla yaşlıların konuşması sağlanarak cinayetin esas nedeni öğrenildi."

Yaşlıların "itirafına" göre, Yahudilerin o kana pekçok farklı nedenle ihtiyaçları vardı: örneğin kurban konularında veya sünnetleri sırasında gerektiğinde ya da kanamaları durdurmak veya çeşitli iksirler hazırlamak ve nihayet, bir takım kadın hastalıklarını iyileştirmek için kullanırlardı. Bu kadarla da bitmiyor: "… bu itiraflara hemen herkes inandığı için, Krallık kontunun emriyle meydanda hazırlanan ateşte bütün Yahudiler yakıldılar." Krakov Sinagog'unun matem şarkıları arasında bu olayla ilgili olarak Yahudilerin 5 Ağustos'ta yakalandığı ve aynı ayın 22'sinde katledildikleri yazılıdır; dolayısıyla "soruşturma" sadece 17 gün sürmüştür.

Tarihçi Kaspar Helth (Gaspare Heltai) "*Chronica az Magyaroknac dolgariol*" (Chronicle concerning the deeds of the Hungarians) adlı kitabında, 1494'te Budin'de olanları şöyle anlatır:

"… ufacık bir meseleden koskocaman bir çatışma çıktı. Çocuklar Yahudalar sokağında saldırıya uğradı çünkü Yahudilerin kapıları önünde nefret uyandırıcı hareketler yapıyor, evlerin camlarını kırıyorlardı; Yahudiler'in niyeti sadece bunları kovalamaktı. Ancak kargaşayı gören halk

… Yahudilere karşı çatışma başlattı; mallarını yağmalamaya girişti. Etraftaki evlerin beyleri, çatışmayı durdurmaları için hizmetçilerini gönderdiler ama sakinleşmek bir yana olay daha da büyüdü…”

Bu olayın ardından, Yahudilerin zanaat ve ticaret alanlarında sürdürdükleri faaliyetlere karşı çıkartılan kanun ve kararnamelerin ardı arkası kesilmedi: Odenburg’da (bugünkü Sopron) değerli kumaş ticareti yapmalarına yasak getirilirken, Presburg’da da (bugünkü Bratislav) hem at ticaretinden hem de her türlü kumaş alım-satım faaliyetinden men edildiler. 1520’de tüm Macar şehirlerinde Yahudilere mahsus sarı renkli simgeleri taşımak zorunlu hale geldi ve hemen ardından ilk gettolar oluşmaya başladı.

1526’da Budin’li Yahudilerin aleyhinde kan iftirası suçlamaları ortaya atıldı: din değiştirmiş bir Yahudi’nin girişimleri ve Macar kralının açık fikirliliği sayesinde son anda büyük bir katliamın önüne geçilebildi. 1529’da ise borçlarından zararsızca kurtulmayı planlayan Bazin’li (bugünkü Pezinok/Slovakya) Kont Franz Wolf, kan iftirasını öne sürerek Yahudi asıllı alacaklıları aleyhinde suçlamalarda bulundu; ardından bildiğimiz trajik fars sahneye kondu: işkence, “itiraf” ve ateşte yakılma. Yahudilerin cayır cayır yakıldığı ateş daha kül olmadan, “kurban” ettikleri öne sürülen çocuk bir anda ortaya çıkıvermişti. Kont, dava sonuçlanana dek çocuğu Viyana’da saklamıştı.

1551’de İmparator Ferdinand tüm Habsburg Krallık sınırları içerisinde Yahudilerin sarı işaret taşımaları emrini verdi. Yahudilere bir darbe de 1578’de Rodolfo’dan geldi; “Bir an önce çekip gitmeleri için” çifte vergi yükümlülüğüne maruz bırakıldılar. Bununla da kalmadı, 1593’te kişi başına ek bir vergi ve 1596 itibarıyla, askerlikten muaf tutulabilmek için ayrıca bir harç ödeme zorunluluğu daha getirildi. Krakov mahkemesinin 1598 tarihli beyanında, Yahudilerin “Halkın ağzından ekmeğini zorla kopartıp aldıkları” ifadesine yer verilir. III. Ferdinand’ın 1647 tarihli emriyle de Yahudiler’in vergi tahsil işlerini yürütme hakları ellerinden alındı, çünkü “Yahudiler ülkenin genelinde yaygın olan haklara ortak olamazlar”.

İşte tüm bu nedenlerle, Yahudilerin Türk hakimiyeti altındaki topraklara gruplar halinde sığınmak istemesi hiç de şaşırtıcı değildir: Türkiye’de zanaat ve ticarette Yahudiler aleyhine hiçbir kısıtlama yoktu ve bu topraklarda zulüm görmüyorlardı. XVI. yy’da yaşamış Bohemyalı bir

devlet memurunun günlüğünden edindiğimiz bilgilere göre Yahudiler Türklerin himayesi altında barış ve refah içinde yaşadılar:

"…Türkiye'nin her şehrinde, her memleketten ve her dilden sayısız Yahudiye rastlamak mümkündür… Çünkü kovuldukları her yerden sonra kurtuluşu Türkiye'de bulmuşlardır; konuştukları diller arasında Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce, Fransızca, Çekçe, Polakça, Rumca, Türkçe, Farsça, Keldanice ve daha niceleri vardır… Yahudiler diledikleri yere gider, diledikleri yerde ticaret yaparlar: Türkiye, Mısır, Kahire, İskenderiye, Halep, Ermenistan, Tataristan, Babil ve hatta Fars, Rusya ve Macaristan… Yahudiler arasında her çeşit zanaatla meşgul insan bulunur; Türkiye'de herkesin malını istediği yerde satma özgürlüğü olduğundan (kimi evinde, kimi dükkanında, kimi sokakta), saklanmaya ihtiyaç duymadan ürünlerini halka satarak yaşamlarını sürdürürler. Padişah'a ödemekle yükümlü oldukları vergiyi ve dükkanının kirasını ödediği sürece, hiç kimsenin yapılan işin iyi veya kötü yapıldığı veya işi yapanın usta olup olmadığı konularında tek laf etmeye hakkı yoktur."

Osmanlı İmparatorluğu, Yahudi tarihinin en trajik anlarından birinde Yahudilere sığınacak bir yer ve yaşama ümidi vererek sayısız insan için barınma noktası oluşturdu. İspanya'dan kaçanların ötesinde, din savaşlarından, Orta Avrupa'yı kasıp kavuran zulümlerden ve Reform fanatizminden kaçan daha pek çok sayıda Yahudi, Türk hakimiyetinin sunduğu nispi özgürlüğü tercih etti.

Türklerin sosyo-politik yapısında boyundurukculuk önemli bir yere sahipti. Ayrıca, buyrukları altına aldıkları milletleri kendilerine uydurmak gibi bir endişeleri hiç olmadı; İmparatorluk sınırlarına katılan her millet, vergi ödeyerek ve çalışarak asker sınıfını iktidarda tutmakla yükümlü bir "sürü" (Türkçede "reaya") olmaktan öteye gitmedi onlar için.

Türkler ele geçirdikleri toprakları "vilayet"lere bölüyor, başlarına da bir Beylerbeyi getiriyorlardı; vilayetler de kendi aralarında "sancak"lara, yani daha küçük toprak parçalarına ayrılırlardı, bunların başında da Bey bulunurdu. Türk hakimiyetindeki Macar toprakları üzerindeki en büyük otorite, Paşa ünvanlı Budin Beylerbeyi idi. Türk yönetim sisteminin en can alıcı noktası yolsuzluktu; bu yaranın altında yatan neden, çeşitli görevlere

atanan memurların sürekli değiştirilmesiydi, hatta yolsuzluğun bu değişimin doğrudan sonucu olduğu da söylenebilir.

Avrupa'nın feodal sisteminden farklı olarak, toprak mülkiyetlerinin miras bırakılamaz nitelikte oluşundan dolayı, ele geçirilen toprakların yönetimini sürekli birbirinden devralan toprak sahipleri, para kaynaklarının hesapsızca istismarının peşine düşerlerdi. Aşırı vergi yükümlülüğü uygulaması da vergi mükelleflerinin hızla tükenmesi sonucunu doğuruyordu; ihtilas ve zimmete mal geçirme vakalarının haddi hesabı yoktu. Kamu yönetiminde görev alan memurlar, geleceklerinin garantisi olmadığından, halkın cebinden olabildiğince para "sızdırmak" yolunu seçerlerdi. Bu nedenle Macaristan'daki Türk hakimiyeti ekonomiye ve daha da beteri kamu hayatına büyük zararlar getirdi: XV.yy'da 900 bin civarında olan Tunaötesi (Transdanubio) bölgesi nüfusu, XVI.yy sonlarında 360 bini geçmiyordu.

Bu dönem çok sayıda levanten tüccar ve zanaatkar, belli başlı Türk ticaret ve idari merkezlerine (Budin, Peçuy, Zigetvar, Vac, vs) kaydırıldı. Bu sayede adı geçen şehirler doğulu bir havaya büründü. Mevcut binaları muhafaza etmek ve, birkaç hamam ve cami dışında, yeni yapılar oluşturmak Türkler'in adeti değildi.

Kraliyet şehri Kosice bölge sorumlusu Bock (Bocatius), 1605 senesinde Budin ve Pest şehirlerine gerçekleştirdiği ziyaretini şu sözlerle aktarır:

"Selam ey Budin! dedim. Bir zamanlar Macar kralının şehriydin şimdi ise acımızın ve sefaletimizin sebebi oldun. Daha şehre girmeden kapılarında bile pislik ve çamurla kaynaştığın besbelli… Pazar meydanının orasında burasında dükkanlar, berberler, et pişirip satanlar… Kimi evin çatısı yok, kimisi gelişi güzel örtülmüş; yıkılmış pencereler ya çamurla ya da samanla kapatılmış, tuğlayla örülmüş. Dolaşıp şöyle bir şehre bakıyorum da, Budin'in o eski güzelliğinden eser kalmamış, her tarafı leş gibi bir koku sarmış. Duvarlarda yazılar çizikler; kiliseler ahıra dönüşmüş. Yeni denilebilecek ne bir tuğla ne de bir tahta parçası var etrafta. Mezar taşları sökülmüş, sokak köşelerinde oturacak yer ya da satıcılara tezgah olmuşlar. Ah bu ne tahribattır! Ah muhripler! diye bağırıp çağırdım. Zavallı Pest! Aslında sana "Peste"[3] desem daha doğru olur. Yıkılmayan tek bir ev kalmamış, neredeyse her şey yerle bir olmuş; hurda ve pislikten geçilmiyor bu memlekette…"

Ancak Yahudiler'in Türkler hakkındaki görüşleri çok farklıydı; ve bunu da, padişahın askerlerini Budin'de kurtarıcı namıyla karşılayıp, şehrin anahtarını teslim ederek gösterdiler. 1541'de şehrin işgalinin ardından Büyük Ladislas dönemine ait küçük sinagog, Budin'e sığınmış olan Sefaradlara teslim edildi (bugün Tancsies sokağı 26 numarada görülebilecek bir levha bu olayı hatırlatır).

Budin'de bulunan Yahudi cemaatin Türk hakimiyeti altında sürdürdüğü göreli huzur dönemine rağmen, çok sayıda ateşli Yahudi, Avrupa'nın yaşmakta olduğu felaketler çağını "Meşiah'ın doğum sancıları" şeklinde yorumlamayı seçti, dolayısıyla Sabetay Sevi'nin kehaneti[4] Budin'de de taraftar buldu: Sevi'nin kurtuluş çağının müjdecisi olarak gösterdiği 1666'da çok sayıda Yahudi her an yola çıkmaya hazır olmak için evlerini sattı.

2 Eylül 1686'da Roma-Germen İmparatorluğu askerleri Viyana kapısından kuşatma altında tutulan Budin'e girmeyi başardılar ve kendilerini Yahuda sokağının (bugünkü Tancsies sokağı) tam ortasında buldular. Sokağın sakinleri bu gelişmenin cemaatlerinin sonu anlamına geldiğini ve hatta pek çokları için ölüm demek olduğunu biliyorlardı. 100 kadar Yahudi Büyük Sinagog'a sığındı ancak katledilmekten kurtulamadılar. Ertesi gün ateşe verilen gettoda onların cesetleri de alevler içinde yanıyordu. Tutsak edilen 400 Yahudi gemilerle sürgüne gönderildi. Katliamdan kurtulmayı başaran bir grup, geri çekilmekte olan Türk askerleriyle birlikte kaçtı; böylece Türk himayesi altında oluşan çok sayıda Sefarad cemaatinden bir tanesi bile Macaristan'da kalmadı.

Iszak Schulhof yaşanan trajik olayların tanığı ve aynı zamanda bizzat kurbanı da oldu; yazdığı tarih kitabına da "Meghillà Ofen" yani "Ofen'a Megillot" adını verdi. Burada geçen "megillot" kavramı, yazarın başvurduğu anlatım tarzını açığa çıkartma amaçlıdır, çünkü bu ifade Ester'in Kitabı'ndan alınmıştır. Bu başlığı taşıyan eserlerde, tek bir bireyin veya cemaatlerin yaşamları boyunca karşı karşıya geldikleri önemli olaylar ve özellikle de, pençesinden kurtulmayı başardıkları tehlikeler ölümsüzleştirilir. Bu "megillotlar" da, Ester'in Kitabı gibi, aile ortamında ve anlatılan olayların yıldönümlerinde okunurlar. Schulfof'un kitabı bu amaçla yazdığına kanıt olarak yine kendi sözlerini gösterebiliriz:

“Bu inanılması güç mucizenin anısına, Elul ayının 14. günü oruç tutacağımıza ve Elul ayının 14. günü de neşe içinde ziyafetler vereceğimize kendi adıma ve tüm aile fertlerim adına yemin ederim.”

1964 senesinde bulunan arkeolojik bir kalıntı sayesinde bu kitapta anlatılan olayların tarihi gerçekliği ortaya çıkarıldı; Budin’de gotik tarz bir sinagoğun içinde, yanmış insan iskeletlerine rastlandı. İskeletlerden birinin üzerindeki tallit[5] işlemesi hâlâ gözle görülüyordu.

Budin şehitlerinden geriye kalanlar, Budapeşte’nin doğu banliyösündeki Rakoskeresztur mezarlığında, Nazi faşizminin ardında bıraktığı 600 bin Macar kurbanın anısına dikilen anıtın hemen yanına gömüldüler; Ortaçağ İbrani harfleriyle yazılmış mezar taşı, şehitlerin yaşadıkları ızdırabı hatırlatmaktadır.

Paolo Agostini

BUDİN’E MEGİLLOT

Bu kitapta anlatılanlar 438-439 (kısaltmalı not[6]) seneleri arasında, yüce ve merhametli Roman İmparator Leopoldo[7] -ihtişamı yücelsin- zamanında gerçekleşmiştir.

O vakitler Budin’in mübarek Yahudi cemaatinde yaşıyordum; şehir Türk hakimiyeti altındaydı ve buradaki varlığımız, bir zeytin ağacının güvence ve huzur içinde yeşermesi misali büyüyüp gelişmekteydi. Başka bir deyişle herkes “kendi üzüm bağının, kendi incir ağacının dibinde”[8] yaşamını sürdürüyordu ve zulümden, eziyetten iz yoktu.

Yiyecek o kadar ucuzdu ki duyan kulaklarına inanmaz. Bir libre (454gr, ç.n.) besili sığır eti dört kuruşa, bir libre koyun ya da keçi eti sekiz kuruşa satılırdı. Üstelik yağdan etin kırmızısı görünmezdi. Ayrıca farklı tipte ve büyüklükte balığı da çok ucuza almak mümkündü. Koca bir bardak biraya - yani bir pint (0,57lt, ç.n.)- sadece iki kraliyet parası öderdin; ama olur da evinde mahzenin varsa ve şarabını kendin yapıyorsan, bir pint şarabın sana maliyeti en fazla 3-4 paraydı. Hele o tatlıların, meyvelerin haddi hesabı yoktu! Her şey o kadar ucuzdu ki anlatmaya da yazmaya da imkan yok.

Ancak tam bu sırada, Macaristan'ın bölgelerinden birinin Tökeli[9] adlı liderini Yüce Rabbimiz şeytana sattı. İmparator'a karşı ayaklanan Tökeli, bazı imparatorluk meselelerinde hain ve riyakâr olduğu ortaya çıktığı için öldürülen akrabası Kont Zrinski'nin[10] intikamını almak niyetindeydi.

Bunun üzerine doğal olarak İmparator, Tökeli'nin tüm servetine, mülkiyetlerine ve sahip olduğu her şeye el koydu. Tökeli de çareyi tez yoldan kaçmakta buldu; Türk İmparatorluğu[11] yakınlarına kadar ulaştı ve her türlü ne idiği belirsiz adamı etrafına toplayarak yaklaşık 3 bin atlıyı kumandası altına aldı. Bunu takiben boydan boya tüm Macaristan topraklarında yağmalamaların ardı arkası kesilmedi. Özellikle ülkenin bağlantı yollarında terör estirerek ve gelen geçeni soyarak İmparatorun buyruğu altındaki tüm kullarını tehdit altına aldı.

Tökeli, "Nograd'ın Çolak Beyi"[12] takma adında bir Türk liderle - Türkçede "paşa" derlerdi- anlaşma yaptı. Birlik kuran ikili, adeta tek güç haline geldi; Mehmet Paşa, Tökeli'nin yardımına binlerce atlı ve her biri usta kılıç kullanan techizatlı askerler gönderdi. Tökeli nereye emrederse oraya gitmeye hazırdılar. Gerçekten de nereye gitse gücüne güç katıyordu; kısa sürede binlerce maceraperesti, her şeye hazır binlerce gönüllüyü saflarına kattı.

Çok geçmeden yüksek devlet adamları da İmparator'a isyan amaçlı olarak Tökeli'yle birlik kurmaya, onu hediyelere boğmaya başladılar: gümüş, altın ve daha nice hediyeler. Maksat emrindeki savaşçıları bu hediyelerle memnun etmesini sağlamaktı.

Tökeli arada sırada "Banyak"[13] (yani "maden ocağı", ç.n.) adında, doğal kaynaklar bakımından zengin bir bölgeye giderdi; ta eski zamanlardan beri İmparator'a sunulacak altın ve gümüşler bu bölgeden getirilirdi. Ani bir saldırıyla Tökeli bu toprakları ele geçirdi: süt emen bebeden en yaşlısına kadar önüne geçeni öldürdü, şehirleri ateşe verdi ve ganimet olarak sayısız "kikar"[14] altın ve gümüş elde etti. Sonra da geri çekilerek az önce bahsettiğimiz Türk Paşa'nın yanına döndü; beraberinde götürdüğü hediyeleri saymakla bitmezdi. Paşa, Tökeli'nin tüm bu yaptıklarını ve benim de burada anlattıklarımı Türklerin yüce Sultanı'na yazılı olarak bildirdi. Padişah derhal Tökeli'yi ordusuyla birlikte huzuruna çağırdı. Bunun üzerine Tökeli çok sayıda prensle birlikte, askerlerini, komutanlarını

alıp Konstantinopoli’ye, Türk Padişah’a ziyarete gitti.[15] Padişah’ın ve görüştüğü herkesin gözüne girdi ve böylece Sultan Tökeli’nin her arzusunu yerine getirdi. Yardım amaçlı olarak 5 bin seçilmiş askeri kumandasına verdi. Bunların dışında Tökeli’nin emrinde 12 binden fazla uzman savaşçı bulunuyordu. Tüm Macaristan’ı yutmaya hazır arslanlar gibi gürleyerek hep beraber yola koyuldular. Macaristan’ı Padişah’ın boyunduruğu altına sokmak Tökeli’yi ülkenin tek vekili haline getirecek ve böylece herkes onun önünde boyun eğmeye mecbur kalacaktı; Macaristan’a el uzatmaya hiç kimsenin cesareti kalmayacaktı. Anlaşmalarla[16]karara bağlandığı üzere, Tökeli her sene Padişah’a yüklü miktarda vergi gönderecekti. Türk Padişah tüm bunları yazıp, yüzüğündeki mührünü de bastıktan sonra belgeyi Budin Paşası’na gönderdi: aynı zamanda, gerektiğinde ordusunu Tökeli’nin emrine vererek yardım etmesi isteniyordu.

443 senesinde, Şavuot[17] bayramının hemen ardından, ustura gibi keskin bakışlı askerleriyle birlikte Tökeli Budin’e geldi. İbrahim[18] adındaki Paşa’mıza ziyarete gitti. Tökeli’yi izleyen 50 binden fazla asker Budin surları etrafına çadırlarını kurdular. Tammuz ayı geldiğinde ordu Yukarı Macaristan’a doğru yola çıktı. Korku, dehşet ve panik onlardan önce gidecekleri yerlere ulaşıyordu. Surlarla çevrili tüm şehir sakinleri, itaatlerini gösterir jestlerle ve hediyelerle onları karşılıyorlardı.

Bu şekilde çok sayıda şehri kuşatarak ve yağmalayarak işgal ettiler; kadın, erkek, çocuk demeden herkesi öldürdüler. Yeterli çoğunluğu elde ettikten sonra, Kosice[19] şehri etrafında toplanarak kuşatma başlattılar. İşte o zaman Tökeli ve askerleri güçlerine güç kattı; adeta bir prens misali hüküm sürüyordu. O sene ülke huzur ve güven içinde yaşadı; öyle ki ordu dağıldı ve mutlu bir şekilde her biri bir yana gitti.

Ancak yaptıkları kötülüklerin haberi İmparator Leopold’a kadar ulaştı. Döktükleri kanı ve onca şehri yakıp yıkarak yağmaladıklarını duyunca gözlerinden hiddet fışkırdı. İmparatoru çileden çıkartan esas neden masum insanların acımasızca katledilmiş olmasıydı çünkü son derece merhametli bir insandı ve hırsızlık ve cana kıymaya tahammülü yoktu. Barış yanlısıydı ve barış elde etmek için elinden geleni ardına koymazdı. Bu nedenle kararı şu oldu: “Ülkede daha fazla kan dökülmemesi için, intikam peşinde koşarak düşüncesizlik etmeyeceğim, çünkü böyle bir şeye kalkışsam, saldırıya

uğrarız ve Türk askeri, sonsuza dek bize acı çektirmek için bizi ayaklarının altına alır ve hıncını bizden çıkartır. Çarpışmanın bizim yüzümüzden büyümemesi için bu fikri bir yana bırakalım, yoksa olup biteceklerin günahı bizim üzerimize çöker. İlk iş olarak barış teklif edelim. Eğer sözümü dinler, anlaşma teklifimi kabul ederlerse kendi leyhlerine olur. Ama eğer tersi olur da kabul etmezlerse savaş olacak demektir, fakat o durumda bizim hiçbir günahımız yoktur ve dökülecek kanların hesabını onlar verecek demektir."

Barışa olan sevgisi İmparatorumuzu böyle davranmaya itti, ayrıca ülkesinin huzurlu ve güvenli bir yer olmasını istiyordu. Seçtiği prens ve komutanlara hediyeler ve değerli taşlar emanet ederek, Türk Padişah'a ziyarete gitmelerini emretti. Padişahla bir anlaşmaya varmak ve İmparator'un teklifini de bilgisine sunmakla görevliydiler: elli yıl sürecek bir barış anlaşması imzalamayı teklif ediyordu. Ayrıca Padişah hediyeleri az bulacak olursa, daha nice hediyeler sunulacağının İmparator adına garantisini vermelerini de prenslere tembih etti; İmparator'un tek arzusu, yaşadığı sürece barışın hüküm sürmesiydi.

Padişah'ın cevabı şöyle oldu:

"Eğer tek isteğiniz barışsa, Györ ve Komarom şehirlerini buyruğuma isterim. Yiğit ve kahraman askerlerimi üzerinize göndermeden cevabınızı tez verin, lakin eğer dediklerimi kabul etmezseniz, ordularım her birinizi teker teker yutacak."

Elçiler olan biteni efendimiz İmparator'a mektupla bildirdiler ve şu cevabı aldılar:

"Zikredilen iki şehri ganimet olarak vermek bizden ıraktır, o şehirleri vermek demek Macaristan'dan tamamen çekilmemize ramak kalması demektir. Ne kadar istediği önemli değil, daha fazla ve yeni hediyeler vadedin; ama o iki şehrin devredilmesi konusunda asla pazarlığa oturmayın."

Padişah İmparator'umuzun mektubunu görüp, isteklerini yerine getirmeye ve adı geçen şehirleri teslime niyeti olmadığını anlayınca, mektubu getiren elçilere karşı kükreyerek cevabını verdi:

"Söylediklerimi yerine getirmiyorsanız hiç barıştan bahsetmeyelim. Gidin o halde yolunuza, ben ne yapacağımı bilirim."

Elçiler de Padişah’a karşılık verdiler:

“Keskin kılıçlarınızla bizi korkutmak istiyorsunuz ama bizim de sizinkiler kadar keskin kılıçlarımız ve savaşmaya hazır yiğitlerimiz var; o halde, kimin kılıcı daha hızlı davranıp kimin etine gömülecek ve kana doyacak, çarpışma anında göreceğiz.”

Bunları söyledikten sonra ülkelerine geri döndüler.[20]

Tam da o esnada, Budin şehrinde son derece olağanüstü bir olay oldu; bizler de tüm olan bitene gözlerimizle şahit olduk: günün birinde, acayip görünüşlü ve daha da acayip çığlık atan binlerce, onbinlerce kuş şehre geldi. Şehrin kalesinin üzerine üşüşüp, uzun süredir orada yuva kurmuş bütün kuşları kovarak hep birlikte uçuşmaya başladılar. Aslına bakılırsa, yerli kuşlara ne saldırdılar ne de dokundular ama daha önce hiç öyle acayip kuş görmemiş ve öyle garip gaklama duymamış yerli kuşlar korkarak uzaklara kaçtılar: ülkede böyle olağanüstü kuş cinsi ne duyan ne gören vardı. Herkesin şaşkınlıktan ağzı açık kaldı. Acayip kuşlar kalıcıların yerlerini alıp, yuvalarına yerleştiler. Bütün bu olaylar 444 yılının Tişri ayında[21] gerçekleşti.

Ama 443’ten evvel daha da olağanüstü bir olay gördük: tam bir buçuk gün boyunca, her nehir, her akarsu ve hatta Tuna nehri bile yılan ve akrep istilasına uğradı. Kovayla nehirden su almak isteyen, kovasını yılan ve küçük kırmızı kurtçuklara benzeyen akrep dolu olarak sudan çıkartıyordu. İki gün boyunca nehirden su içmek mümkün olmadı.

Yukarıda bahsettiğimiz misyon için yola çıkan elçiler ülkeye geri döndü ve İmparator’un huzuruna çıktılar. Ardından kötü haber bizlere kadar ulaştı; savaş hazırlığını tamamlayan Padişah, devasa bir toplama ordunun bizzat başında harekete geçmişti. Prens Malatina ile Zrinski “oğlu” (Junior) ve Battiani “oğlu” (Junior) adındaki iki ünlü Macar komutan[22], denizdeki kum tanesi kadar çok sayıda savaşçılarıyla birlikte Padişah’ın saflarında ilerliyordu. İmparator efendimize karşı savaşmak üzere birlik kurmuşlardı. Ordunun en gerisinde altmışbinden fazla okçu vardı; bunlar tahripkar Tatar soyundan gelmeydi. Kalabalık yeniçeri ordusunu ve 100 bini aşkın süvariyi de unutmamak gerekir. Tökeli ve bizim Paşamız da altmışikibin kişilik ordularını Padişah’ın emrine verdiler, böylece ülkenin her tarafı bu

muazzam ordunun ayak sesleriyle titriyordu. Bu inanılmaz asker silsilesi, Türk Sultan kumandasında Budin'de bizim ikamet ettiğimiz bölgeye doğru Tammuz ayında akın etmeye başladı.[23] Padişah'ın vekili ve ordunun başı "Vezir-i Azam" da onlarla birlikteydi.

Ordu Viyana'yı kuşatmak üzere yola çıkmıştı, ancak Viyana şehir surlarına ulaşana kadar, güzergahları üzerinde buldukları her şehir kendiliğinden Padişah'a boyun eğiyordu. "Varım yokum sizin olsun, yeter ki canım sağ kalsın!" diye düşünen halk, Padişah'a yığınla hediyeler yağdıyordu. Bu arada Tatarlar ülkeyi kasıp kavuruyordu, yakılmadık ne en ufak bir köy ne de bir kasaba kalmıştı; düşmanlar önüne geleni esir alıyor, Avusturya'nın bütün bölgelerini yıkarak -birkaç istisna dışında- her şeyi harabeye çeviriyorlardı.

Ve tabi ki yüzlerce İsrailoğlu da -günahlarımızın çokluğu yüzünden- bu esnada sönüp gitti. Bir kısmı açlık, susuzluk ve esaretin kurbanı oldu. Daha kim bilir niceleri, Mabed'in[24] yıkıldığı zamanlarındaki gibi, elleri arkadan bağlı olarak sırtlarında ağır yüklerle düşmanın önünde yürümeye zorlandılar! Vezir, tam otuz gün boyunca Viyana[25] surları altında çetin bir savaş verdi. Ordunun kayda değer bir kısmı, kale diplerine kadar ilerlemiş savaşlarda kuşatmacı tarafın genelde yaptığı gibi, savaş çığlıkları arasında saldırıya geçerek surları tırmanmayı önerdi. Ne var ki Vezir kimseye kulak asmadı ve saldırı izni vermedi. Komutanlara şöyle buyurdu:

"Eğer şehri ani bir saldırıyla ele geçirirsek, ne kadar ganimet varsa askerlerin elinde kalacak ve dağılıp gidecek, o zaman da Padişah Efendimiz'in eline ya hiçbir şey ya da çok cüzi bir miktar geçecek. Bu nedenle ani saldırıyla harekete geçmeyi şimdilik düşünmeyelim; şehri kuşatma altında tutarak aç-susuz bırakmaya devam edelim, zaten açlık dayanılmaz hale gelince kendiliklerinden bize teslim olacaklar ve bize sunacakları değerli eşyalar ile yüklüce bir fidye de doğrudan Padişh'ın hazinesine eklenmiş olacak."

Vezir'in sözleri karşısında komutanların pek fazla söylecekleri yoktu, mecburen emre itaat ettiler ve saldırı tekliflerini geri çektiklerini söylediler.

Kuşatma şehrin giriş-çıkışlarını kapalı tuttuğu günlerden birinde, Budin üzerine kalın bir sis perdesi ve zifiri bir karanlık çöktü; öyle ki o anda

ayakta kalan oturmaya, oturan da ayağa kalkmaya muktedir olamadı. Mısır'ın karanlığına benziyordu: irili ufaklı bulutlar gökyüzünü birden karanlığa bürüdüler, ne rüzgar vardı ne de yağmur yağıyordu ama dehşet verici gök gürlemeleri ve şimşekler birbirini izliyordu. Hıristiyanların bulunduğu büyük mabedin hemen yanında yükselen kuleye, tüyler ürperten bir patlamayla şimşek düştü; geriye kalan harabeden orada bir zamanlar bir kule olduğunu anlamaya imkan yoktu. Olayı gören herkes bunu bir ihtar, bir kötüye işaret olarak yorumladı.

Viyana Kuşatması başladıktan bir süre sonra, İmparator yanlısı kumandanlar Vezir'in niyetinin ne olduğunu öğrendiler; yine de dinlerini kurtarmak adına çeşitli milletlerin evlatlarını derleyip toplamak için yeterli vakitleri oldu. Kısa sayılabilecek bir sürede tüm Hıristiyan krallık ve prensliklerin askerlerinden oluşan bir ordu ortaya çıkarttılar. Saflara ilk katılan ulu ve inanlı Polonya Kralı[26] oldu. Arkasından teker teker hepsi büyük birer ordu eşliğinde yola koyuldular. Viyana yakınlarında ordugahlarını kurduktan sonra, savaş düzeni ve orduların sıralaması konularında görüşmek üzere toplandılar.

Türk ordusunda bir kısım komutan ve beraberindeki asker, kaleye saldırarak şehri ele geçirme önerilerini geri çeviren Vezir'e karşı ayaklanmışlardı. Ayrıca cesaretiyle ün yapmış olan Polonya Kralı başarıdan başarıya koşan bir komutandı. Dahası, Türk saflarında yer alan çok sayıda asker, önerilerine kulak asılmadığı için Vezir'e sırtlarını dönmüştü. Ne var ki tüm bu olan bitenler İmparator efendimizin hanedanını yüceltmek ve göklere çıkartmak için Tanrı'nın isteğiyle gerçekleşmişti.

444 senesi Roş Aşana[27] bayramından sekiz gün önce efendimiz İmparator'umuzun ordusu beklenmedik bir anda Türk askerlerine karşı saldırıya geçti. Ansızın İmparatorluk askerlerinin savaş sesleriyle irkilen Türk askerleri korkuya kapılarak çareyi kaçmakta buldular. "Canımızı kurtaralım bize yeter!" diyerek, ele geçirmiş oldukları hazineleri, altın, gümüş ve paha biçilmez nice değerli eşyayı çadırlarında bırakarak, bir tek silahlarını yanlarına alarak kaçmışlardı. Yine de içlerinden pek azı kurtulmayı başardı, çünkü İmparator efendimizin adamları peşlerini bırakmadı.

Böylece şansın yönü değişti ve İmparator efendimize yaşatmayı planladıkları hezimet Türkler'in başına geldi ve İmparator efendimize bağlı milletlerin evlatları büyük başarı ve şans elde etti. Bu haber derhal Budin'e de ulaştı ve insanlar dehşet içinde tir tir titremeye başladılar.

Bildiğimiz gibi Roş Aşana mübarek bir gündür, ancak biz gelen bir emri acilen yerine getirmek zorunda bırakıldık; bütün gün boyunca evinin fırını kapasitesi ölçüsünde ekmek pişirmeyen –Türk olsun, Yahudi olsun- herkes kılıçtan geçirilecekti. Bu nedenle, savaştan sağ kurtulup gelenler bir lokma ekmekle karnını doyursun diye bütün gün ekmek pişirdik. Gelen askerler ilk önce şehrin dışında geçici bir ordugah kurdular. Büyük çoğunluğu yaralıydı ve güçsüz düşmüştü; içlerinde çok sayıda açlıktan ölen oldu. Şehrin etrafını insan cesedi ve hayvan leşi sarmıştı; dağ, tepe, düzlük, her yer cesetle kaplıydı ve oluşan kötü koku havayı gittikçe daha da ağırlaştırıyordu.

Sağ kalan askerlerden bir kısmı şehre girerek, değirmenler civarında çalışan hizmetçilerden -para karşılığında- yiyecek bir şeyler almaya koştular. Onların ardından Vezir'in askerleri de şehre girdi; kılıçtan kaçmak pahasına canlarını kurtarmışlardı bu yüzden yürekleri taşlaşmış, kederli, öfkeli ve bitkin haldeydiler. Vezir'in emriyle tüm savaş teçhizatı, topçu sınıfı (Almancası schiessgewehr) ve barut (pulver) depoları Budin'den çıkarıldı; Vezir de kalan savaşçılarla birlikte Belgrad'a doğru yola çıktı. Orduyu meydana getiren diğer kumandanlar da, sağ kalan az sayıda askeriyle birlikte her biri kendi ailesine, evine barkına dönmek üzere yola koyuldu. Şehri gözetim altında tutmak ve muhrip düşmanın ani saldırılarına karşı şehri korumak amacıyla Budin'de sadece onbin kadar asker kaldı. Ne var ki bu önlem şehri kuşatmalara karşı korumaya yetmedi.

Roş Aşana ile Yom Kipur arasındaki Pişmanlık Günleri sırasında şehirde bir takım rivayetler dolaşmaya başladı: söylentilere göre İmparator'un ordusu Budin'i kuşatmak üzere yaklaşmaktaydı. Estergon[28] kalesine ulaşmış ve kuşatma altına almıştı. Hatta, aradan sadece birkaç gün geçmiş olmasına rağmen, şehri ele geçirmeyi bile başarmıştı. Bu esnada da çok sayıda Türk askerinin canına kıyıldı.

İmparator'un ordusu aynı zamanda Vişegrad[29]kalesini de kuşatma altında tuttuğundan Budin şehri yokluk ve kargaşa dolu günler geçirdi. Vişegrad şehri Budin'e sadece yarım günlük yürüme mesafesinde olduğundan, eğer

Budin'i de kuşatmaya gelmiş olsalar, zahmetsizce ve hiçbir zorlukla karşılaşmadan ele geçirirlerdi; çünkü şehirde yetersiz sayıda asker kalmıştı ve onların da yüreklerinde cesaret, vücutlarında derman kalmamıştı. Üstelik savaş için gerekli donanımdan da iz yoktu; ne var ne yok Vezir beraberinde götürmüştü.

Ancak kadrimutlak Tanrımız hayatta kalmayı başaran İsrailoğulları'na acıdı ve şehrin o gün yakılıp yıkılmasına izin vermedi çünkü O'nun katında her şeyin bir günü, bir saati vardır –Tanrı'nın niyetinin ne olduğunu kim bilebilir? Uzun lafın kısası Tanrı böyle istedi ve Yakup'un Evi'nin hayatta kalanlarını bu tehlikeden sakındı; o gün gelip bize ateş püskürselerdi kim bilir sonumuz ne olurdu.

Yine Tanrı'nın izniyle, İmparator'a bağlı komutanlar kışı geçirmek üzere kışlık karargâhlarına (Almancası winterquartier'dir) döndüler. Artık kış mevsimi kapıda olduğundan, hepsi geri adım atıp, bütün askerlerini merkezlere geri gönderdiler. Yine de köylüler arasında ağızdan ağıza dolaşan ve herkesin kulağına ulaşan bir takım söylentiler vardı; uzun kış günlerini şehrin kapısındaki birahanelerde geçirenlerin söylediklerine göre pek yakında İmparator'un ordusu geri dönecek ve Budin'i kuşatma altına alacaktı.

Uzun kış mevsimi boyunca Budin'de hastalıkların ardı arkası kesilmedi, neredeyse veba salgını yaşandı; fakat aynı zamanda sayısız mucize gerçekleşti. Bir değil, iki değil, kim bilir kaç kez yaşanan onca mucizenin anısına sadece bir tanesini burada anlatmakla yetineceğim: bir şafak vakti, kale ve şehrin kapısının bekçileri –Türkçede Beç-Kapısı[30] denir (Almancası Wiener Thor)- uyanırlar ve kapıyı ardına kadar açık bulurlar; üstelik kapı zincirleri yerlerde, asma köprüler indirilmiş ve ne kadar asma kilit varsa hepsi yerlere saçılmıştır. Sorumlular bir türlü ortaya çıkartılamadı, bunun üzerine de şehir sakinleri, yani Türkler, olanları bir kötüye işaret olarak yorumladı ve yürekleri hopladı. 444 senesi yazı geldiğinde, kuru erzak, savaş araç-gereçleri, binlerce kikar barut (pulver), küçük ve büyük boy top yüklü gemi, Türk Padişah'ın emriyle Tuna nehri yoluyla Budin'e gönderildi; tüm bu malzemeyle birlikte 60 binden fazla süvari ve piyade karışımı gözü pek savaşçı da hareket etmişti. Budin şehri bu haberi neşeyle karşıladı; insanlar sevinçten havalara uçtu.

İmparator gelişmeleri öğrenince, 100 binden fazla piyade ve seçme süvariden oluşan etkili güçlerini Türklere karşı harekete geçirdi. Böylece çarpışmalar başlamış oldu ve İmparator'un ordusu üstün geldi. Savaşın yükü altında ezilen Türkler endişeye kapılmaya başladılar. Yaklaşık 30 bin Türk askeri düşman cephesini delerek Budin'e girmeyi başardı; bu sırada Vezir geriye kalan güçlerle Ösek kalesine sığındı ve şehre giren askerlere yiğitçe çarpışarak birkaç gün direnç göstermelerini emretti. Vezirin niyeti büyük bir ordu toplayıp İmparator'un ordusuna dışarıdan saldırıya geçmekti, kale içindeki askerler de aynı zamanda taarruza geçecek ve böylece düşman iki yandan kıskaca alınarak ezilecekti.

Temmuz ayının onyedinci günü, Vac şehir surlarında bir gedik açıldı, ardından İmparator'un ordusu taarruza geçerek şehri ele geçirdi[31]. Şehir tamamen ateşe verildi; çıkan dumanlar –fırın bacası misali- o kadar yükseldi ki, biz bile üç günlük yürüme mesafesinde olmamıza rağmen rahatlıkla gördük.

Ay sonu geldiğinde bu sefer sıra bizde, yani Budin şehrindeydi; her yerde bir kargaşadır almış başını gidiyordu. Şehri kuşatmak üzere kapımıza dayanmışlar ve mevkiilerinden hareketle gittikçe daha sertleşen bir tahribata başlamışlardı; nihayet ani bir saldırıyla şehrin dış semtlerine (Almanca Vorstadt denir) ulaştılar. Bu olaylar yaşandığında Av ayı başlarındaydık, Türkler Tişa-Beav[32] gününe kadar kahramanca çarpıştılar, ancak o gün, kurnaz bir savaş manevrası sayesinde İmparator'un ordusu üstünlük gösterdi ve şehri ele geçirdi. İmparator'un askerleri çok büyük bir katliam yaparak şehirde tek bir Türk hayatta bırakmadı. İmparatorluk ordusu Budin kale surlarına doğru ilerleyerek yakın kuşatmaya aldı, aynı zamanda geçtiği her yeri ateşe veriyordu. Kale içine sayısız bomba atıldı, cayır cayır yanan evlerin dumanı kilometrelerce uzaklıktan rahatlıkla görülebiliyordu. Kale surlarına gönderilen top (Almancası stück) sayısı 3 bini aştı. Her yeni günün sabahında akşama sağ salim kalabilmek için dualar ediyorduk, akşamları ise, "Ah sabaha sağ çıkabilsek!" diyorduk. Gece gündüz demeden yüzlerce, binlerce top üzerimize gelmeye devam ediyordu.

Her şeye rağmen Türkler çarpışmalarını çetince sürdürdüler; kimi zaman şehrin içinden çıkıp İmparator'un ordusu üzerine taarruza geçiyorlardı, kimi

zaman dışarıdan şehre doğru ani hücumlarla çok sayıda İmparatorluk askerini öldürüyorlardı.

Kale içinde oturanlar tam 120 gün kuşatma baskısı altında yaşadılar. Atılan bombalar yüzünden sürekli yangınlarla başetmek zorunda kaldılar, buna rağmen şehrin Paşası gözü pek askerlerini surların dışına göndermeye devam etti; ani saldırılarla öldürebildikleri kadar askeri öldürüp geri dönüyorlardı. Ne var ki bu taktik İmparator'un gücünü zayıflatmaya yetmedi. Bu şekilde devam eden kuşatma o kadar uzun sürdü ki, hem kale içinde hem de İmparator'un ordugâhında kıtlık baş gösterdi. Kuşatma altında ezilen şehirde açlık kendini fazlasıyla hissettirmeye başladı; mesela çavdar ekmeği bulmaya imkân yoktu, akdarı ekmeği ile bir libre et almak için 2 Ren taleri (1518'de Bohemya'da kullanılan gümüş para, ç.n.), bir pint şarap içinse yarım Ren altını ödemek gerekiyordu.

Şehrimizi ve Efendimiz İmparator'un ordugahını vuran kıtlığın ne boyutlara ulaştığını anlatmaya kalksam muhtemelen hiç kimse bana inanmaz. Açlıktan bitap düşmüş askerlerin ayağa kalkmaya bile halleri kalmamıştı. Her geçen gün açlıkları artıyor, gittikçe daha da dayanılmaz hale geliyordu. Kılıç darbeleriyle ölenler, açlıktan ölenlere kıyasla daha şanslıydı bile denebilirdi, çünkü açlığa yenik düşenler aynı zamanda çeşit çeşit salgın hastalığın pençesinde ölümle boğuşmak zorunda kalıyorlardı.

Bu sefilliğe daha fazla katlanamayan İmparatorluk askerleri, çadırlarını kaldırarak şehrimizden uzaklaşmaya başladı. Ordunun çekilmesiyle Türkler buğday, ekmek, büyük ve küçükbaş hayvan sürüleri getirdiler; şehre bir anda bolluk, bereket geldi. Bu beklenmedik gelişme Budin'i[33] sevince boğdu.

Karşılarında doğru dürüst direniş gösterecek kimse bulamayan Türkler'in bir anda yüreği katılaştı ve Vac kalesine doğru harekete geçerek vakit kaybetmeden işgal ettiler. Ne kadar İmparatorluk askeri varsa hepsini kılıçtan geçirdiler.

Yaz başına doğru, Vezir komutasında usta silahçı asker ve komutanlardan oluşan büyük bir Türk ordusu bölgeye ulaştı. Amaçları Macaristan'da İmparator askerlerinin fethettiği tüm toprakları yeniden Türk hâkimiyeti altına almaktı. Vişegrad kalesine geldikleri gibi ele geçirdiler; ardından

Estergon kalesini kuşatma altına aldılar. İşgal için çarpışmalar birkaç gün sürünce İmparator'un ordusu Estergon'un yardımına yetişti.

İmparatorluk askerlerinin Türkler'e arkadan saldırıya geçmesiyle savaş başladı. İmparator önderliğindeki ordunun uğultusuyla irkilen Türkler, çadırlarında altın, gümüş, mücevher, değerli ne varsa hayvanları ve silahları da dâhil olmak üzere bırakarak kaçtılar. Bir tek hayatlarını kurtarabildiler ama gene de büyük kısmı kılıçtan kurtulamadı. İmparator'un ordusu müthiş bir ganimet topladı ve ardından Uyvar (Almancası Neuhausel) şehrine doğru yola koyuldu. Şehri zorla işgal ederek, karşısına çıkan her Türk'ü katletti, mallarını da yağmaladı.[34]

Büyük dehşete kapılan Türkler'in cesareti kırıldı, güçlerinden eser kalmadı. Budin kalesi veziri İbrahim Paşa bir önceki kuşatma sırasında da şehrin başındaydı; çok önemli ve tecrübeli bir kumandan olduğundan, mükemmel savaş taktikleri ve bilgeliği sayesinde şehri kurtarmıştı.

Şimdi de Estergon kalesine kumanda ediyordu, ancak bu savaşta Yaradan'ımız ona şans güldürmedi. Tüm tersliklere rağmen yiğitçe savaştı. Emrindeki birliklerle Budin yakınlarında geçici bir ordugah kurdu; şehre giriş-çıkış yollarını denetim altında tutuyordu. Beraberinde sadece az sayıda sadık askeri kalmıştı; bütün yaz mevsimi boyunca garnizon olarak görevini sürdürdü.

Sonbahar yaklaşırken Budin'i gözetmeleri için 10 bin tecrübeli askerini bırakarak Belgrad'a gitti. Paşa'nın şehri kaderine terk ettiği haberi Padişah'a kadar ulaştı. Sinirinden gözü kan bürüyen Padişah, sorumsuzca davranan Paşa'nın boğazlanmasını emretti. Gelen emir derhal yerine getirildi. Ne var ki Padişah'ın ilk andaki kızgınlığı geçince, ilerlemiş yaşına rağmen hayatını tehlikeye atmaktan hiç çekinmeyen Paşa'nın Türk İmparatorluğu için verdiği kahramanca savaşları hatırlayarak kararını değiştirmek istedi. Bir sefere mahsus olarak Paşa'nın hayatını bağışlayacaktı. Ulaklar haberi götürmek üzere yola çıktılar ancak hedefe vardıklarında Padişah'ın buyruğunun çoktan yerine getirilmiş olduğunu gördüler. Padişah Paşa'nın hayatını söndürdüğü için çok pişman oldu; sadece kelli felli ve son derece akıllı bir insan değil, aynı zamanda savaş meydanlarında da hatırı sayılır bir kahraman olmayı bilmişti. Elinde

palasıyla sayısız şehri Padişah’ın boyunduruğuna sokan Paşa, şimdi bir anda ortadan kaybolmuştu.

Bu anlattıklarımın ardından, 446[35] senesinde yer-gök sarsılmaya başladı; İmparator savaş için muazzam bir ordu biraraya getiriyordu. Halk arasında bir takım asılsız haberler de dolaşmaya başladı: mesela, söylenenlere bakılırsa, İmparator Albareale[36] şehrini kuşatma niyetindeydi. Yine bu asılsız haberlere göre, Budin’in yeni Paşası 3 bin askerini şehrin yardımına göndermişti ve dahası, 10 bin usta askerle, yiyecek-içecekten, hayvana, silahtan, paraya kadar her türlü ihtiyaç maddesinin pek yakında şehre ulaşacağına (hatta yola koyulmuşlardı bile) dair Budin’lilere söz vermişti.

İmparatorluk ordusu, terkedilen ve savunmasız kalan Budin şehrinin “nasıl da yalnız başına oturduğunu”[37] haber alır almaz, Şavot Bayramı’nın sona ermesiyle Albareale’den ayrılarak Budin yakınlarına geldi. Askerler yabanarısı gibi şehrin etrafını sardı; muhasara süresince bir kez daha sefalet ve sıkıntıya sürüklendik. İmparatorluk kampından seçilen bir grup asker, şehrin yardımına gelen Türkler’in yolunu kesti. Fazla zorlanmadan üstünlük sağladılar ve Türkler’i öldürerek, beraberlerinde getirdikleri her şeye el koydular. Topladıkları ganimetlerle kampa döndüklerinde zafer boruları çalmaya başladı. Askerlerin neşesini duyan şehir ahalisi üzüntüden gözyaşlarına boğuldu.

Şehrin işgali için verilen savaş gece-gündüz demeden devam etti; İmparatorluk ordusu şehri topa tutmaya ve üzerimize zift ve kükürt yağdırmaya aralıksız devam etti. Evler yıkıldı, ayakta tek bir duvar kalmadı. Daha önce de olduğu gibi gene insanlar akşam olduğunda “Sabaha çıkabilseydik hayırlısıyla!” diyerek kederlenmeye, sabah olduğunda da akşam olsa diye dualar etmeye başladı. İmparatorluk askerleri tam 12 kere taarruza geçti; şiddet yoluyla şehri ele geçirebilmek için surlara ani saldırılar düzenlediler ve önlerine çıkanı öldürdüler.

Tüm adamlarını bir araya getiren Türkler işgalcileri geri püskürtmeyi başardı, ancak buna rağmen İmparatorluk askerleri hiç bocalamaya mahal vermeden olağanüstü savaş çığlıkları arasında çarpışmalarını sürdürdüler. Hatta mübarek Cumartesi günü sona ererken, uğultuları geceyarısına kadar sürdü. Ama Şabat Hazon[38] gününe kadar surları ele geçiremediler. O gün şansları döndü ve bütün kuvvetleri toplayarak iki kale burcunu ele

geçirdiler. Şehir büyük bir felaketin eşiğine gelmişti: tek bir sur parçası veya ufacık bir tabya bile alabilseler, işgal için yeterli olacaktı.

Bu durumda, İmparatorluk kumandanı şehir sorumlusuna elçisini göndererek, teslim olmasını ve şehri kendiliğinden buyruğuna vermesini istedi. Böyle yaptığı takdirde İmparator onlara iki misli insaflı davranacaktı: yani Paşa ve ahalisine, karıları ve çocuklarıyla birlikte, üstelik mallarına mülklerine zarar verilmeden, yağmalamalarına fırsat tanınmadan şehirden ayrılma imkanı verilecekti. Ama eğer teklifi geri çevirir, zıtlaşarak kendiliğinden teslim olmaya yanaşmazsa, işte o zaman iki yaşın üzerindeki hiç kimsenin gözünün yaşına bakılmayacaktı. Buna rağmen Türkler boyun eğmekten yana değildi: tam tersine, geriye tek bir Türk kalacağını bilseler bile şehri savaşmadan asla teslim etmeyeceklerine yemin ettiler.

Büyük ve tam techizatlı bir orduyla en kısa sürede yardıma geleceğini mektupla bildiren Vezir-i Azam Türkler'e cesaret vermişti. Gerçekten de Av ayı sonuna doğru, atlılar ve her biri deneyimli diğer askerlerden oluşan 30 bin kişilik ordusuyla Vezir bölgeye ulaştı.[39] Beraberindeki kuvvetleriyle Budin'in tam karşısına denk gelen bir tepeye konuşlandı. İmparatorluk ordusuna karşı taarruza geçmek maksatıyla oaraya mevzilenmişti ancak amaçlarına ulaşamadılar çünkü İmparator'un ordugâhı, etrafı surlarla çevrili bir şehir misali, çalı-çırpıdan oluşan bir siper (Almancası verschanzt) arkasında gizlenmişti. Kumandan, Padişah'tan ilave güç göndermesini istedi ve böylece 20 bin yeniçeri daha emrine verildi. Ordusunu tepeye konuşlandırdıktan sonra, 2 bin tecrübeli savaşçıyı bir araya getirerek İmparator'un ordugâhına baskın yapmalarını emretti. İçlerinden[40] 600 kadarı şehre girmeyi başardı.

Atılan çok sayıda top ve merminin etkisiyle surların büyük kısmı yerle bir olmuştu. Hatta bir top mermisinin "barut kulesi" (Almancası Pulverturm) adındaki kuleye isabet etmesiyle büyük bir patlama oldu ve içinde bulunan Türkler cayır cayır yandı. Kulenin etrafında ve patlamanın ulaştığı yerlerde bulunan insanlar da yaralandı.[41]

Elul ayının 13. günü, bir Pazartesi[42] –Kutsal Kitab'ın "hayırlı" tabir ettiği o Pazartesi değil- öğle vakti, gökyüzü gene koyu bir karanlık ve elemle kaplandı. Şehri derin üzüntü ve yakınma sesleri sarıp sarmaladı. Çünkü İmparator'un kuvvetleri, daha önce de olduğu gibi, dayanılmaz savaş

uğultularıyla saldırıya geçmişlerdi. Şehri savunmakla görevli askerlerin büyük kısmı yorgunluğa yenik düşüp, uzun gece nöbetlerinden sonra biraz dinlenmek üzere evlerine çekildiğinden surlarda bekçilik yapan manga zayıflamıştı ve taarruza karşı koyacak güçte değildi, işin kötüsü bu haber onlara kadar ulaşmıştı. Bu yüzden İmparator'un askerlerine karşı direniş gösterecek hiç kimse yoktu, üstelik şans da onların tarafındaydı. Dehşet verici hareketlerle bir anda şehrin içine daldılar. Şiddetle çarpışan kılıçların gürültüsü, bağrışan ve ağlaşan insanların çığlıklarıyla karışıp semaya kadar yükseldi.

Şehre girmelerinden evvel, surlara saldırılar yaptıkları sırada, eli ayağı tutan tüm erkeklerin surlara koşup, askerlere yardım etmeleri için borular çalınarak şehir ahalisi uyarılmıştı. Ama, daha önce de birkaç kez İmparator'un askerleri taarruza geçmiş gibi yaparak, çarpışmak istiyormuş rollerine yatmış, daha sonra da bir iki tüfekçinin saçma sapan şakasından başka bir şey olmamıştı. Her seferinde aldanan Türkler savaşmak üzere çıkmış ancak ortalıkta kimseyi bulamayınca geri dönmüşlerdi. Bu sefer ise o kadar yorgun ve bitkin haldeydiler ki, borunun sesi kalplerine ulaşamadı. Evlerinden dışarı bile çıkmadılar, ne zaman ki düşman evden eve, sokaktan sokağa ilerleyerek saldırıya geçene kadar.

Bana gelince, ağır ve uzun süren bir kuşatmanın ardından, günlerimi sevgili oğlum Samson'la –hatırası mübarek- birlikte sinagogda geçirmeye başlamıştım. Sürekli ayakta dualar ederek, Yaradan'a kulluk görevimi yerine getirirdim. Hatta silahlardan kaçan bir grup insan içeri girinceye kadar dışarıda olan bitenden haberim yoktu. Hepsi ağlayıp sızlaşıyordu: "Ah mahvolduk! Düşman şehre girdi, sokak sokak dehşet saçıyor, evlerimize zorla giriyor. Mahvolduk, bittik hepimiz!" Duyduklarıma inanamadım: "Ama şehrin saldırıya uğradığını bildiren savaş borusunu ben duymadım!"

Ben daha lafımı bitirmeden, dört yandan gelen Cemaat üyelerinin bir anda içeri toplandığını gördüm: kadın, erkek, çocuk, kim varsa silahlardan kaçıp soluk soluğa sinagoğa doluşmuştu. Herkes ağlıyordu; kimi yardım istiyor, kimi çığlık çığlığa kendini yerden yere vuruyordu. Yakarışlarımız göklere kadar ulaştı; o an katlanmak zorunda olduğumuz acının eşi benzeri ne görülmüş ne de duyulmuştur. Ben de kederimden yıkılmış halde

tefilinlerimi[43] ve dua kitabım “Zion Kapıları”’nı aldım ve gözümde yaşlarla, karımı ve hatırası mübarek, yegâne oğlum Samson’u yanıma çağırdım.

Burada adet olduğu üzere, ayin yöneten görevli cemaate İncil’i açıklarken, Aron’un önünde –bizde olduğu gibi- durmazdı, çünkü Aron Akodeş’e sırtını dönmek saygısızlık olarak bilinirdi.[44] Bu yüzden sinagoğun batı duvarı önüne, 2-3 basamak yükseklikte bir kürsü yapılmıştı; konuşmacı bu kürsüyü kullanırdı. Ben de karımı ve az önce de andığım oğlumu alarak bu kürsüye çıktım. Kargaşanın ortasında karımla oğlumu bulmaya çalışırken çok sayıda asker içeri doluştu. Ellerinde ölüm araçları, yani kınından çıkarılmış kılıçlarıyla giren piyadeler arasında birkaç Macar süvari askeri de vardı. Tanrı’nın Evi demeden, İsrailoğullarının masum kanını etrafa saçarak tüyler ürpertici bir katliam gerçekleştirdiler.

Zavallı gözlerim, bahtsız kulaklarım! Birisi çalıp çırpar, diğeri insanları ayakları altında ezer, bir diğeri katleder veya yağmalar... Yaradan’ın Evi’ni çınlatan o çığlıklar, hiç kuşkusuz acı gününün yakarışlarıydı. Duyduğum o sesler ne anlatılabilir ne kelimelerle ifade edilebilir. Hayatımda ilk defa acının, şiddetin ve güçsüz bırakılmanın sesini duyuyordum –Tanrım bir daha göstermesin!

Bütün bunlar yaşanırken, birkaç asker az önce bahsettiğim kürsüde olduğumu farkettiler ve derhal üzerime çullandılar; ellerindeki silahlarla sırtıma vurmaya başladılar.

Önlerinde diz çöküp, gözyaşları içinde yalvarmaya başladım: “Yalvarırım Efendiler, bir kötülük etmeyin, ben de İmparator hazretlerinin yönetimindeki bölgede doğdum. Seneler önce Türkler beni tutsak etti ama şimdi Yaradan’ıma şükürler olsun, hep hayalini kurduğum gün geldi, sonunda ilk efendime, İmparator efendime ve vatanıma geri dönebileceğim.”

Arkasından şöyle ekledim: “İmparator’umuza şansın gülmesini sağlayan kadirimutlak Tanrı’mıza şükürler olsun; şans onun yanında olmaya devam etsin ki krallığı refah içinde yaşasın ve genişlemeye devam etsin.”

Kalplerine yönelerek merhamet göstermelerini ümid ederken, tam önümde duran askerin hain haykırışlarıyla irkildim: “Paranı ver ve sesini

kes!”

Tüm vücudum tir tir titriyordu, paniğe kapılarak, yanımda ne kadar değerli eşyam varsa aceleyle verdim. Askerin niyeti beni orada bırakıp, yoluna devam etmekti ama yalvarmaya başladım: “Lütfen efendim beni burada bırakma, bana merhamet gösterdiğine göre, acımasız başka ellere düşüp öleceğime, senin tutsağın olayım. Yalvarırım beni koruman altına al, Moravya’ya götür; orada fidye karşılığı beni alacak Yahudiler sana istediğin kadar para verirler.”

Askerin cevabı şöyle oldu: “Dediğin gibi olsun, gel benimle!” Sonra da ceketimden tuttuğu gibi sinagogdan çıkmak üzere avluya doğru yürümeye başladı; orası da yağmalanmış Yahudi doluydu. Avluda onu beklerken, bir grup süvari askeri öldürmek niyetiyle bana saldırınca çığlık çığlığa kurtarıcımı çağırdım, o da hemen gelip süvarilerin elinden beni kurtardı. Etraftaki insanları yağmalamayı bitirdikten sonra yanıma gelip şöyle söyledi: “Göster bakalım evin ve diğer malların neredeymiş!”

Ben de hemen beni takip etmelerini söyledim. Sinagoğun avlusundan çıktık, dışarısı katledilmiş insan doluydu; her yerde sünnetlisi sünnetsizi bir yığın ceset seriliydi. Yolda ilerledikçe kargaşa çoğalıyordu; hem önümüz hem arkamız çarpışma halindeki yığınla Türk ve İmparatorluk askeri vardı. Ben ve pantalonuma yapışık yürüyen yegane oğlum Samson –anısı mübarek- çarpışmaların ortasından sıyrılarak kaçmayı başardık. Ama karım bir anda yok oluverdi; yanıbaşımda yürürken kalabalığın içinde kayboldu. Hala başına ne geldiğini öğrenebilmiş değilim, öldürülmüş olmasından korkuyorum.

Ben ve hatırası mübarek oğlum Samson koşa koşa evimize geldik. Ancak kapının eşiğinde elinde kılıcıyla İmparatorluk komutanı aniden oğlumu kendine doğru çekerek şöyle dedi: “Bu çocuk benim.”

Oğlumu geri almak için elimi uzattım, ağlayarak oğlumu bağışlaması için komutana yalvardım; bıraktığı taktirde fidye olarak muazzam bir malvarlığına kavuşacağını söyledim. Tüm çabalarıma rağmen komutan kılıcını bana doğru indirince, ben de can havliyle geriye sıçradım ve açık kalmış kiler kapısından aşağı düştüm.

Düşmenin ardından bilincimi kaybetmişim; ne hayatta olduğumun ne de nerede bulunduğumun farkındaydım. Gözlerimi açtım ve kilerde olduğumu anladım: otuz kadar asker kilerde buldukları değerli ne varsa yağmalıyordu. İçerisi Cemaat üyelerinin güvenli buldukları için benim evimde saklamayı uygun gördükleri mallarla doluydu; altın, gümüş eşyalar, elbiseler. İşleri bitene kadar beni gören olmadı. Oracıkta, ayakta, korkudan taşlaşmış, tek başıma, karım ve hatırası mübarek oğlumdan yoksun bırakılmış halde duruyordum. Nihayet bir gören oldu ve sövüp sayarak bana doğru yaklaştılar: “Derhal her şeyini bize ver!” Ben de şöyle dedim: “Bütün varlığım bu gördükleriniz; alın, ne var ne yoksa götürün!”

Uzun süreden beri yanımızda çalışan Hıristiyan bir hizmetçi kızımız vardı; vakti zamanında bir Türk’ten satın almıştım. Viyana kuşatması sırasında tutsak edilen Hıristiyanlar’dandı. Kızcağız ailemizi çok seviyordu, ayrıca eve de sadıktı. Biz de ona insanca davranır, sadece ev işleriyle ilgilenmesini isterdik. Mutfakta neyi nereye koyacağını bilirdi, üstelik Museviliğin dini mutfak kurallarını da açıklamamıza gerek kalmadan öğrendi. Budin’in işgalinin ardından yaşanan kargaşada o da kendi yoluna gitmişti; nerede olduğundan ve ne yaptığından haberimiz yoktu. Şimdi de oracıkta, kilerin bir köşesinde buluvermiştim zavallıyı. Beni görür görmez gözyaşlarına boğuldu; karıma ve hatırası mübarek oğluma ne olduğunu sordu. Olanları anlattım. Yüzümü şefkatle okşayarak sevdiklerimin hazin sonlarına hüngür hüngür ağladı.

Tam bu sırada, askerlerden en acımasız ve gaddar olanı burnundan soluyarak yanıma gelmiş, ölümcül darbeyi vurmak üzere kılıcını sırtıma doğru indirmek üzereydi. Derhal kılıcı yakalamaya çalıştım ve merhamet dilemeye başladım: “Elimde avucumda ne varsa zaten aldın, bütün mal varlığım da al, senin olsun, yeter ki hayatımı bağışla!” Ama askerin laftan anlamaya niyeti yoktu: “Bu aldıklarım ne ki; bana göre hiçbir değeri yok, ben senin ölmeni istiyorum, o kadar!”

Ben ağlayıp sızladıkça, perişan bir halde yalvardıkça, o daha beter ateş püskürüyordu. Bir anda beraberindeki diğer “silahşörler” araya girip, sözünü kestiler: “Bu Yahudi’yle alıp veremediğin ne? Al sokağa götür, sonra da cesedini bir kenara atarsın, olur biter!” Benim asker de teklifi makul bulmuş olacak ki şöyle cevap verdi: “Pekala, söylediğiniz gibi

olsun!” Bir yandan da beni tüm gücüyle yakaladığı gibi yüzüme haykırdı: “Yürü bakalım, benimle geliyorsun!”

Korku ve endişenin etkisiyle gözüm karardı, içimden şöyle geçirdim: “Bu içimde hissettiğim kesin ölümün verdiği hüzün!” Bir yandan da tatlı dille askere yalvarmaya devam ettim. “Efendim, niçin böyle sert davranıyorsun, kaçamayacağıma göre, ceketimi bıraksan da seve seve peşinden gelirim!” Bunun üzerine beni peşinden sürüklemeyi bıraktı; o önde ben arkada yürümeye başladık. İşte tam o sırada Yaradan canımı tekrar bana bahşetti: “Bu karanlıkta seni bulmasına imkan yok, hemen geri dön!” Ben de gerisin geriye döndüm; o anda hizmetçi kız dışında herkesi Yaradan’ımız kör etti. Geri döndüğümü farkeden hizmetçi kızın bana seslendiğini duydum: “Pst, efendim!” Sonra da hemen duvarın dibine, karanlık ve gölge bir köşeye beni sakladı. Kendisi de önüme oturdu.

Beni peşinden sürükleyen asker, arkasından gittiğimi sanıyordu, ama sokağın ortasına geldiğinde beni göremeyince tekrar kilere daldı ve öfkeden kudurmuş halde bağırıp çağırmaya başladı: “Nerede o Yahudi olacak aşağılık?” Askerler şaşkın halde cevap verdiler: “Seninle beraber çıktı ya!” Eğer ki –Tanrım beni korusun- beni görmüş olsalardı, kesin anında öldürürlerdi; intikamlarından kurtulma şansım olmazdı. Benim asker deliye dönmüştü: “Hele bir bulayım, param parça etmezsem ne olayım!” Ben ise, sindiğim köşeden dehşet içinde her şeyi kendi kulaklarımla duyuyordum.

Hizmetçi kız, altında bir mobilya varmış gibi üzerime uzanmıştı. Beni arayan asker de bir aşağı bir yukarı kileri arşınlıyor ama bir türlü beni bulamıyordu. O zaman da hıncını diğer askerlerden almaya kalktı, çünkü dikkatsiz davranıp, Yahudi’nin nereye kaçtığını görmemişlerdi. Askerlerin cevabı hazırdı: “O Yahudi’nin hesabını bizden soramazsın. Bir derdin varsa, git onu bul, ne halin varsa onunla gör!” Üzerimde oturan hizmetçi kız da bir şeyler ekledi: “Efendim, daha fazla vakit kaybetmeden Yahudi’yi dışarıda arasanız daha iyi olmaz mı? Yoksa gidip bir köşeye saklanacak.” Bu sözler üzerine ikna olan asker alel acele sokağa fırladı. O esnada hizmetçi kızın bana bir şeyler fısıldadığını duydum: “Çabuk Efendim, iç tarafa doğru kaç, orası hem daha karanlık hem de çuval dolu olduğu için daha güvenli.”

Yaradan’ın kanatları üzerime gerili olduğundan hayatımı kurtardı: kilerin iç kısmına geçtim ve saklandım. Çuvallar arasında çömeldiğim yerde

yaklaşık 2-3 saat o pozisyonda kaldım; neden sonra bir takım sesler duydum. Ellerinde kandillerle üç asker ve bir onbaşı bana doğru yaklaştı; kandilin ışığında ganimet bulma peşindeydiler ama beni buldular. Gözyaşlarım ve yakarışlarım karşısında yüreklerini merhamet kapladı. Prag'lı olduğumu söyleyince, kadrimutlak Tanrım kalplerini yumuşattı; onbaşı, dostça bir havayla, kendisinin de Prag'lı olduğunu söyledi. Ben de tüm değerli eşyalarımı gözlerinin önüne serdim ve istediklerini almalarını söyledim. Yaklaşık 300 Ren taleri değerinde mal aldılar. Bir yandan da onbaşıyla konuşmaya çalışıyordum: beni himayesine alır da, başka Yahudiler bulana kadar beraberinde götürürse fidye karşılığı yüklü miktarlarda para alabileceğini anlattım. Onbaşının cevabı olumluydu: “Biliyor musun, seni görür görmez hoşuma gittin. Tamam, seni diğer Yahudilere götüreceğim!”

İkindiye doğru kilerden ayrıldık. Sokaklar katledilmiş insan cesedi doluydu, üstelik cesetlerin çoğu yağmalanmıştı. Onbaşının korumasında, güvende denilebilecek halde yürüyordum; şehrin işgalinin başladığı nokta olan surlardaki gediğe ulaştığımızda, onbaşı sırtıma bir çuval yükleyerek, şehrin karşısında konuşlanmış kamplarındaki çadırına götürmemi söyledi. Beraberimizdeki askerlere beni emanet ettiği gibi başka bir yöne doğru uzaklaştı.

Ardı ardına yaşadığım felaketler beni dermansız bırakmıştı, sırtımdaki çuvalın yükü altında eziliyordum. Dahası, mübarek Cumartesi'den çıktığımızdan beri ağzıma bir lokma yiyecek koymamıştım; sanki damarlarımdaki kan çekilmiş, son nefesimi vermek üzereymişim gibi hissediyordum. Açlıktan dizlerim tutmaz olduğundan, sırtımdaki çuvalla birlikte birkaç kez yere kapaklandığım da oldu.

Askerler onların adımına ayak uydurmamı istiyorlardı ama imkan yok yetişemiyordum; en sonunda, onların hızında yürümezsem beni öldüreceklerine yemin ettiler. Ama daha lafları bitmeden onbaşı yetişti. Halimi gören onbaşı, kapris ya da sinsilik yapmadığımı anlayarak şöyle dedi: “Bırakın yavaş yürüsün!” Eğer ki birkaç saniye sonra dönmüş olsaydı, kesinlikle şu anda hayatta olmazdım. Uyarının ardından daha yavaş ilerlemeye başladılar. Geceyarısına doğru ordugâhlarına (Almancası *Hauptlager*) ulaştık.

Kamp meydanında ordu harici sayısız sünnetsiz vardı; sefaletimi seyretmek üzere arı gibi etrafıma doluştular. İçlerinden birisi birkaç kelime söyledi, derken bir başkası daha konuştu; laflarının her biri safi kötülüktü. Onbaşı bana el sürmemeleri için hepsini uyardı, sonra da bir parça ekmek getirdi. Ne var ki bir lokma bile boğazımdan geçmedi; susuzluktan boğazım kupkuru olmuş, dilim damağıma yapışmıştı. Bir yudum su isteyince gidip bira getirdi; kırılmasın diye biraz içtim ama susuzluğumu söndürmeye yetmedi. Tükürüksüz kalan ağzım tamamen kurumuştu. Çadırlarından beni seyreden az önce bahsettiğim Hıristiyanlar susuzluktan yandığımı farkettiler: benimle iki laf etmek istiyorlardı ama konuşacak halim yoktu. İçlerinden bir hanım halime acıyıp su getirdi ve bu şekilde susuzluğumu giderdim. Daha sonra tekrar bira da içtim ama vücudumu esas serinleten Hıristiyan hanımın getirdiği su oldu. Elimi yüzümü yıkadıktan sonra bir lokma ekmek yedim (Almancası *Kommisbrot*); yediğim de öyle çok değil, kutsama duası yapacak kadar bir miktardı. Derken akşam oldu ve sakin geçen geceden sonra yeni bir gün başladı: günlerden Salı, yani Kutsal Kitab’ın ifadesiyle “hayırlı gün”’dü.

Şafak söker sökmez Türkler’in yeni bir taarruz için hazırlandıkları haberi geldi. Herkes çadırından fırladığı gibi ordugah sınırına yığıldı; beni çadırda tek başıma bırakmışlardı. Geri döndüklerinde güneş çoktan doğmuştu; haber de asılsız çıktı.Tepe başına konuşlanan Vezir’in ordusunun harekete geçtiğini gören nöbetçi askerler hemen alarm vermişlerdi. Ama aslında, savaşı kaybettiğini anlayan Vezir geri çekilmek üzere harekete geçmişti.

Durum böyle olunca askerler yerlere serilip uyumaya koyuldular. Ben de vakit kaybetmeden dua etmek için kalktım ve tefilinlerimi başıma taktım. Duamı bitirdikten sonra ben de uzandım; yüreğim keder doluydu. Uyur gibi yapıyordum ama ama uyuyamıyordum. Elul ayının ondördüncü gününün saat sabahın dördüne kadar günler bu şekilde geçti; o gün, benim onbaşının diğer askerlere bana ne yapması ve kanunlar çerçevesinde (çünkü yeni bir emir, Almancası Verordnung gelmişti) hareket etmek için nasıl davranması gerektiği konularında diğer askerlere danıştığını duydum. Bu emre göre Türkler’i kovalamak için ona ve adamlarına görev düşüyordu, bu nedenle derhal toplanmaları gerekliydi, beni peşinden nasıl savaşa sürükleyebilirdi? Askerlerin hepsi aynı cevabı verdi, yani beni kuytu bir yere çekmesini ve fazla düşünüp taşınmadan hayatıma son vermesini önerdiler. Aralarında,

ısrarla peşimi bırakmayan ve benimle sürekli dalga geçen biri vardı, kışkırtıcı sözleriyle sürekli bana tehditler savuruyordu: “Kafanı bu elimdeki kılıçla kopartacağım.”

Bu sözler karşısında yüreğim ağzıma geldi. Tam o sırada onbaşı yanıma yaklaştı ve şöyle dedi: “Ey Yahudi, ne yapayım ben sana şimdi? Emir geldi, gitmem gerek; seni yanımda taşısam kesinlikle olmaz. Ama diğer yandan da seni serbest bıraktığım gibi ilk karşına çıkanın elinde kalırsın.” Gözyaşlarına boğularak, hıçkırıklar içinde şöyle cevap verdim: “Efendim, senden bir tek şey istememe izin ver ne olursun. Kampınızın Tuna nehri kıyısı tarafındaki sınırında, Moravya Yahudileri olduğunu duydum, eğer bana biraz acıyorsan, al beni oraya götür, belki fidye karşılığı beni satın alacak birilerine rastlarız.” Onbaşının cevabı şöyle oldu: “Sırf sana iyilik olsun diye yapıyorum, bilmiş ol!”

Hep birlikte yola koyulduk. Fakat bizimle gelenler arasında, elinde kılıcıyla peşimi bırakmayan asker de vardı ve fikrinde değişiklik yoktu: “Eğer fidye verip alan olmazsa, kellesini uçurup cesedini nehre kendi ellerimle atacağım.”

Yolumuza devam ederken, Yahudi olduğunu gizleyen bir İsrailli’ye rastladık; hıncını benden çıkartmak için beni satın alabileceğini söyledi ama sonra kulağıma bizim dilimizde fısıldayarak heyecanımı yatıştırdı: “Korkma, mübarek Nikolsburg (Mikulov) cemaatinden bir Yahudi’yim; İsrail adını anmazsam daha az para isterler.”

Adam 10 altın para önerdi ama askerler kabul etmedi, en az 50 altın vermesini istediler. Bu şekilde karşılıklı teklifler öne sürerek yürümemize devam ettik ve köprüye kadar ulaştık. “Karşı tarafa geçin ve beni bekleyin, sakın gitmeyin; hemen geri gelip bunu elinizden alacağım.” Bana dönerek de şoyle dedi: “Endişelenme, seni bu felaketten kurtaracağım.”

Köprüden karşıya geçtik; askerler yemek yemek ve aynı zamanda adamı beklemek için yerlere oturdular. Ben ise, korku ve panik içinde, yemeklerini bitirene kadar ayakta durdum. İşleri bitince de kalkıp, o adamı tanıyan var mı ya da etrafta başka Yahudi bulunur mu öğrenmek için sağa sola dağıldılar. Sonuçta hiç kimseye rastayamadılar, ben de o İsrailli’yi bir daha asla görmedim. Akşama kadar yürümemize devam ettik.

Beni öldürebilmek için can atan asker sabırsızlanıyordu: “Ne yapacağız şimdi bu Yahudi’ye? Artık akşam oldu, öldürelim, sonra da nehre atalım gitsin. İşimizi bir an önce bitirelim ki kampımıza geri dönelim artık.” Onbaşı şöyle cevap verdi: “Dur, biraz daha bekleyelim, ama şöyle nehir kıyısına, seyyar satıcıların olduğu tarafa doğru gidelim.”

Böylece biraz daha yürümemize devam ettik; tam sakinleşmiş giderken, gözümün önünde bir parıltı oldu ve bir anda içimi ölüm korkusu kapladı. Yine o asker, kılıcıyla oyunlar yaparak kötü niyetli planlarını bana hatırlatıyordu. Ama beni hiç yalnız bırakmayan Tanrı’m koruyucu meleğini gönderdi ve onbaşı kafasını kaldırmasıyla, uzunca boylu ve seçkin bir soylu hanımın nehirdeki tonbazdan seslendiğini gördü: “Malını satmak ister misin?”

Onbaşı ilk anda hanımın ne kastettiğini anlamadı ve yağmalanmış mallar arasına bakması için beraberinde taşıdığı çuvalı açtı. O zaman hanım açıklama getirdi: “Bunları değil, Yahudi’yi almak istiyorum.” Onbaşı sevinerek cevap verdi: “Fazla vaktimiz yok, gece oldu neredeyse; 50 altın ver, senin olsun.” Hanım cevap verdi: “Hayır, sadece 30 İmparatorluk altını veririm.”

Onbaşı daha da sevindi çünkü mükemmel bir iş yaptığını düşünüyordu, ama gene de şöyle söyledi: “40 altın ver, olsun bitsin bu iş!” “Söylediğim rakamdan fazlasını vermem ama ek olarak size harika Neckar şarabı içirebilirim.”

Böylece anlaşma sağlandı; hanım 30 altın parayı ellerine saydı ve koca bir karaf dolusu şarap getirdi. Onbaşı beni bir köşeye çekti ve şöyle dedi: “Gördüğün gibi seni bu hanıma teslim ediyorum, şimdiye kadar benim tutsağımdım şimdi onun oluyorsun.” Tutsak alım-satımının işleyişi böyleydi. Beni öldürmek için can atan asker de şöyle dedi: “İtiraf etmeliyim ki, Tanrı’nın sevgili bir kuluymuşsun; başına gelmedik felaket kalmadı ama her birinden kurtulmayı bildin. Şansına diyecek yok doğrusu; bu hanımla bir saniye geç karşılaşmış olsak, şimdi cesedin nehirde yüzüyor olacaktı. Kılıcım elimde hazır, öldürmek üzereydim.”

Bu sözler karşısında içim burkuldu ve ağlamaya başladım; sonra da bayılarak yere yığılmışım. Yeni sahibim bir takım kokular getirerek ayılmamı sağladı. Diğer askerler de kibar bir dille birkaç söz söyleyip,

yollarına koyuldular. Hanım sahibim derhal bir şilte hazırlattı; telkin edici sözlerle yüreğimi ferahlatıp, beni tez yoldan Yahudiler'e götüreceğine söz verdi. Yaradan'ım sayesinde, hem hanım hem de kocası –o da soyluydu- beni sevdiler ve soylu ve değerli Rabbi Shumel Oppenheimer'ın[45] evine götürene kadar hiçbir ihtiyacımı benden esirgemediler.

Yüce Tanrı'ya şükürler olsun, felaketlerime son verdi ve beni huzura ve refaha kavuşturdu. Bu anlattıklarım 446 senesi Elul ayında oldu. Bu büyük mucize anısına, Elul ayının 13. günü oruç tutacağımıza, 14. günü de, Yahudiler'in ışık, barış ve mutluluktan pay almaları, gerçek Meşiah'ımızın gelmesi ve bizi aziz Zion şehrine götürerek bir an evvel görkemli Tapınağımızı inşa etmemiz için (Bunları gözümüzle görmeye ömrümüz yetsin ve yüreğimiz sevince boğulsun. Amin) neşe içinde ziyafetler vereceğimize, bizzat kendim yemin ettim ve tüm aile fertlerime de bu kurala uymalarını şart koştum. Yaradan'ımız duamızı kabul etsin.

1 XI.yy'dan itibaren Avrupa'da görülmeye başlanan antisemit suçlama, ç.n.

2 Boynuz şeklinde şapka, ç.n.

3 İtalyanca'da peste, veba anlamına gelir, ç.n.

4 17.yy'da Osmanlı topraklarında İzmir Agora'da doğdu. 22 yaşında Mesihlik iddiasında bulunan Musevi din adamıdır. Dünyayı kötülüklerden arındıracağına, tüm Yahudileri mukaddes İsrail'e götürerek orada yeniden Tapınağı inşa edeceğine inanıyordu. Kaynak Vikipedi, ç.n.

5 Yahudi erkeklerinin sabah dualarında taktıkları beyaz üzerine mavi çizgili şal. Tallit'in omuza gelen kısmında Atara adı verilen işlemeli bir bölüm bulunur; sinagogda evlenecek gelin ve damadın üzerine gerilir. Kaynak: Vikipedi, Çn.

6 Yahudi takvimine göre yıllar "evrenin yaratılışından" başlamak üzere hesap edilir; teolojik kavramlar çerçevesinde, yaratılış tarihi, ortak devirden/era vulgaris (Yahudiler İ.ö. ifadesi yerine *common era* ya da *era vulgaris*'i kullanırlar, ç.n.) önce 3761 senesi olarak belirlenmiştir. İbranice her harfin aynı zamanda sayısal bir değeri de olduğundan seneler harflerle de ifade edilir ve yanlış anlaşılmalara neden olmamak için genelde -kısaltma olsun diye- binli rakamlar söylenmez. Dolayısıyla bu gibi durumlarda 3 harften oluşan ve "ufak hesap" veya "kısaltmalı not" anlamına gelen (İbranice: lifrat katan) bir not kullanılır.
Okumakta olduğunuz metinde sık sık Yahudi takvimine başvurulduğu için bu takvimin tüm aylarını, gregoryan takvimindeki karrşılıklarını da parantez içinde vererek bilginize sunuyoruz: Tişri (Eylül-Ekim), Heşvan veya Marheşvan (Ekim-Kasım), Kislev (Kasım-Aralık), Tevet (Aralık-Ocak), Şevat (Ocak-Şubat), Adar (Şubat-mart), Nissan (Mart-Nisan), İyar (Nisan-Mayıs), Sivan (Mayıs-Haziran), Tammuz (Haziran-Temmuz), Av (Temmuz-Ağustos), Elul (Ağustos-Eylül). Metinde geçen tarihler 1678-1679 senelerine denk gelir.

7 I. Leopoldo, Roma-Germen İmparatoru. 1657-1705 arası hüküm sürmüştür.

8 Mika, 4,4: "Herkes kendi üzüm bağının, kendi incir ağacının altında oturacak ve hiç kimse kimsenin huzurunu bozmayacak."

9 Kont İmre Tökeli (1657-1705): Kuzey Macaristan bölgesi toprak sahibi. 1678'de kendini "Bujdosok" ("sığınmacı") takma adlı grubun başına getirdi. Vezsenyi tarafından planlanan isyanın ortaya çıkması ve başarısız olmasının ardından Transilvanya'ya kaçan grup, 1762'den itibaren -bir

yandan Türkler'in bir yandan Transilvanyalılar'ın yardımlarıyla- Habsburg hanedanlığına karşı bir dizi taarruza girişti.
10 Kont Petar Zrinski (1621-1671): Hırvatistan asıllı toprak sahibi. Akrabası Cristoforo Frankopan ve kraliyet yargıcı Francesco Nadasdy ile birlikte Vezsenyi isyanına katıldığı ve imparatora karşı silahlı ayaklanma hazırladığı gerekçesiyle İmparator I.Leopold'un emriyle 30 Nisan 1671'de Wienerneustadt'ta kellesi uçuruldu. Tökeli, Zrinski'nin kızı Elena'yla 1682'de evlendi, yani Zrinski'nin ölümünden çok uzun süre sonra. Bu yüzden Tökeli'yi "Bujdosok"ların başına geçmeye sürükleyen nedenin Zrinski'nin intikamını almak arzusu olmadığı açıktır.
11 Baba Ştefan Tökeli'nin Vezsenyi isyanına katılması nedeniyle imparatorluk askerleri 1670'de Lietava şehrinin kalesini kuşatma altına alınca İmre Tökeli Transilvanya'ya sığındı.
12 Nograd şehrinin Beyi Mehmet Bey'e "çolak" denmesinin nedeni tek elinin olmayışıdır. Padişah ile Tökeli arasında ortaklaşa projelerin gerçekleştirilmesinde diplomatik çabaları sayesinde sık sık önemli rol üstlenmiştir. Emrindeki askerler birçok kez Tökeli'nin askeri eylemlerinde yandaşlık ettiler. Budin'in düşüşüyle İmparatorluk askerlerinin eline geçti. Uzun süren bir tutsaklık döneminden sonra Hıristiyanlığı seçti ve bir zamanların "Çolak Bey'i" (Macarca "Csonka beg") İmparatorluk ordusunun en meşhur süvari komutanlarından biri haline geldi; bozularak Almancalaştırılan ismi Zongerberg olmuştu artık.
13 Güney Slovakya'nın maden ocağı şehirleri söz konusudur: Besztercebanya, Körmöcbanya, Selmecbanya vs. Gümüş ve bakır çıkartma merkezleri ve Macar darphaneleri bu şehirlerde bulunuyordu. Tökeli'nin askerleri bu bölgeleri 1678 Ekim ayında geçici süreyle ele geçirdiler.
14 Eski Ahit'te adı geçen yedi ağırlık biriminden en büyüğüdür. Arkeolojik bulgular yardımıyla yapılan hesap ve karşılaştırmalar sonucu, "kikar"ın yaklaşık 30kg'a denk geldiği ortaya çıkartılmıştır.
15 Schulhof'un verdiği bilgi yanlış; Tökeli Konstantinopoli'ye 1686'dan önce gitmemiştir. Padişah 1682'de Tökeli'yi Macaristan kralı ilan etti. Muhtemelen bu gelişme nedeniyle Macaristan'da Tökeli'nin bu göreve Konstantinopoli'ye yaptığı rivayet edilen bir ziyaret sonucu getirildiği haberi ileri sürülmüştü.
16 Tökeli'ye bağlı Macaristan yasama meclisi 1683'te Kosice'de toplandı ve Padişah'a 55bin altın vergi verilmesini onayladı.
17 443, ortak devirde (*era vulgaris*) 1683'e denk gelir. Schulhof'un verdiği tarih yanlıştır: Padişah tarafından Budin'e İbrahim Paşa'ya gitmekle görevlendirilen Tökeli Mayıs 1682'de şehre girmiştir. Şavout: turfandalar bayramı. "Hag haSchavout" isminin (yani "haftalar bayramı") kaynağı Pesah'tan yedi hafta sonra kutlanmasındadır. İtalyanca karşılığı "Pentecoste" dir; yunanca kökenli kelime elli gün anlamına gelir.
18 Arnavut Uzun İbrahim Paşa üç kez Budin'in Paşası oldu. Bu görevi son kez Eylül 1683 ile Ekim 1677 tarihleri arasında sürdürmüştür.
19 Tökeli'nin adamları Kuzey Macaristan'ın başkenti Kosice'yi 14 Ağustos 1682'de Budin Paşası İbrahim'in emrindeki kuvvetlerin yardımıyla işgal etti.
20 Bu misyonun amacı 1664'de imzalanan ve 20 sene geçerliliği olan Vasvar barış anlaşmasını yenilemekti; elçiler, Kont Alberto Caprara öncülüğünde 1682 başında İstanbul'a gitmek üzere yola çıktılar. Ancak şehre geldiklerinde Viyana'ya karşı yapılacak savaş kararı alınmıştı, bu nedenle görüşmelerden bir sonuuç elde edilemedi. Schulhof, bu muzakerelerle ilgili o dönem dolaşan söylentileri hatıraları arasına kaydetmiş.
21 Türk hakimiyetine maruz bölgede bu tür inanışların ne kadar yaygın olduğunu göstermek amacıyla, Stefano Szamoskoy adlı tarihçinin, Sculhof'tan yaklaşık altmış sene önce bir tarih kitabında yazdıklarını hatırlamakta fayda var; Schulhof'un "kuş savaşlarıyla" ortak yönleri hayret verici:
"*Sene 1606, aylardan Mayıs. Tömösvar yakınlarında Chioma adında bir köyün meydanında yüzlerce dişi ve erkek leylek toplandı. Dişi leylekler düzenli olarak uçuşa kalkarken, erkek leylekler,*

havalanmadan, iki gruba ayrılarak karşılıklı olarak acımasızca çatışmaya başladılar. Nihayet taraflardan biri diğerini yenilgiye uğrattı ve havalanmaya gücü yeten kuşlar uçuşa geçerek Belgrad'a doğru yöneldiler. Çok sayıda insan yaşanan duelloyu gözleriyle gördü; Tömösvar'a sadece yarım mil uzaklıktaki çarpışma alanına Türklerden de görmeye gelenler oldu. Duellonun ardından meydan ölmüş, kolu kanadı kırılmış, kanlar içinde yaralı leylekle dolup taşmıştı. Olayı görmeyenleri ikna etmek için leyleklerin kanatlarını kesip Tömösvar'a götürdüler. Durum böyle iken ve leylekler meydanı terkederlerken, aynı gün, aynı meydanda bu sefer karga ve sığırcıklar toplandı. Bunların çarpışması da leyleklerinki kadar sert ve acımasız oldu: sığırcıklar kargaların kanatları arasına tırnaklarını etine geçirerek tutunuyor, ardı ardına gagalayarak canlarından ediyorlardı. Nihayet sığırcıklar galip geldi ve onlar da, gözün görebildiği yere kadar, batıya doğru yöneldiler. Tömösvar'da kahinlik yapan Türkler vardı, oralarda yaygın bir faliyetti. Bu çarpışmalar için şu açıklamayı getirdiler: Macar topraklarında bir kale ve bazı bölgeler elden düşecek ve Türkler yardıma gelecekler, ancak Macarlar Türkleri yenilgiye uğratacak. Sığırcıkların temsil ettiği Almanlara karşı, Macarlar, yani kargalar yenilgiye uğrayacak. Yukarıda anlatılanlar, yani kuşların çatışması olayı, doğruluğu şüphe götürmez bir gerçektir." (Istvan Hegedüs: *Istvan Szamosközy'nin şiirsel parçlar*ı'ından alınmıştır)

22 Türklerin ilerlemesi karşısında savunmasız kalan Tunaötesi Macar soylularının –örneğin krallık hakimi Giorgio Draskovic, komutan Cristoforo Batthyany, kont Adamo Batthynay, Vac valisi Pietro Szechy- ailelerini ve mal varlıklarını kurtarmak için Türkler'e boyuneğmelerine göndermede bulunduğu açık. Ancak Türkler'in başka ordular tarafından desteklendiğine dair bilgi yoktur.

23 1683 seferine Padişah değil, Vezir Kara Mustafa kumanda etmiştir.

24 Schulhof, kaleme aldığı "Yüce Matem Şarkısı"na eklediği açıklamalarda, 1683'te Budin Yahudileri'nin çok sayıda İsrailliyi fidye vererek Tatarlar'ın elinden kurtardıklarını yazmıştır. İ._. 586'da Babil güçleri Kudüs'ü ele geçirmiş, Kral Şlomo'nun inşa ettirdiği Mabed'i yerle bir etmiş ve Yahudileri Babil sürgününe göndermiştir.

25 Viyana Kuşatması 14 Temmuz 1683'ten 12 Eylül'e kadar sürmüştür, dolayısıyla otuz günü fazlasıyla aşamıştır.

26 Polonya Kralı III. Jan Sobiyeski (1674-1696). Viyana'nın kurtarılmasında ve 1683'te Macaristan'ı kurtarma seferlerinde önemli rol oynadı.

27 Iki gün süren Yılbaşı Kutlaması (Tişri ayının 1 ve 2'si). Bunu takiben "Pişmanlık Günleri" denilen dönem ve ardından, Tişri'nin 10. günü, bir gün süren orucuyla Yom Kipur (Yom AKipurim de denir) yani "kefaret günü" gelir.

28 Estergon kuşatması beş gün sürdü (22-27 Ekim 1683).

29 Vişegrad 18 Haziran 1684'te ele geçirildi.

30 "Viyana Kale Kapısı"

31 Budin Paşası Kara Mehmed'e bağlı güçler ile Kutsal İttifak ordusu 27 Haziran 1684 tarihinde çarpıştılar. Paşa'nın askerleri Vac yakınlarında yenilgiye uğrarken, İttifak birlikleri aynı gün Vac kalesini ele geçirdi.

32 Tişa-Beav: Av ayının dokuzuncu günü, aynı zamanda İ._. 586'da Kudüs Mabedi'nin Babiller tarafından yıkıldığı gündür. (Bu mabedin yerine inşa edileni ise, ortak devir/*era volgaris* 70'te Romalı işgalciler tarafından yıkılmıştır). Yas ve oruç günüdür.

33 1684 Budin kuşatması 5 Temmuz-31 Ekim arası, yani Schulhof'un aktardığı gibi gerçekten yaklaşık 120 gün sürmüştür.

34 Şeytan İbrahim'e bağlı hassa ordusu 30 Temmuz 1685'te Estergon'u kuşatmıştır. 11 Ağustosta, Lorraine Dükü V. Şarl birliklerinin gelmesiyle kuşatmaya son vermiştir. 16 Ağustos 1685 Tata savaşında İmparatorluk güçleri galip gelen taraf olmuştur.

35 1686 senesinde.

36 Fejer (Zigetvar)

37 Kudüs’ün yerle bir edilişinin ardından yazılan Yeremya Peygamber’in Yakarışları bu sözlerle başlar.
38 Sinagoglarda yılın her Cumartesi günü, belirli bir düzen dahilinde, Eski Ahit’in Kitaplarından bölümlerle bütünleştirilmiş Torah’dan (Moşe’nin Beş Kitabı) alınan parçalar okunur. Tişa-Beav’dan bir önceki Cumartesi, “Hazon” (görüş) kelimesiyle başlayan İşaya Peygamber’in Kitabı’nın birinci bölümü okunur. Bu günün Şabat Hazon şeklinde anılmasının nedeni budur.
39 Kuşatma altındaki Budin’e yardıma gelen ordu Vezir-i Azam Süleyman komutasındaydı. 25 Temmuzda Budin’e 25 fersah (yaklaşık 60km) uzaklığa kadar erişti, ama emrindeki yaklaşık 9000 yeniçeri ve “sipari”yi şehre sokma girişiminde bulunmak için 14 Ağustosu bekledi.
40 29 Ağustosta büyük kumandan Süleymen’ın şehri geri alma maçlı son girişimi sırasında yaklaşık 1200 yeniçeri hisara girme başarısını gösterdi.
41 Budin’in barut kulesi 22 Temmuzda, yani Schulhof’un verdini tarihten çok önce patlamıştı. Patlama sırasında yaklaşık 1500 kişi ölmüş, surların hemen hemen 100m’lik bölümü yıkılmıştı.
42 Işgale son darbeyi koyan saldırı 2 Eylül 1686’da, bir Pazartesi günü gerçekleştirilmiştir.
43 Tefilin: Deriden yapılmış ve yassı deri şeritlerle birbirine tutturulmuş siyah renkte iki kare kutucuktan oluşur. İçlerinde parşömen üzerine el yazması olarak, Tora’dan dört ayrı bölüm içeren dörder rulo bulunur. Kaynak: Sevivon.com, ç.n.
44 Aron: içinde Tevrat’ların bulunduğu dolap. Aron Akodeş: Kutsal Dolap. Kaynak: Sevivon.com, ç.n.
45 Samuele Oppenheimer (ölüm 1703): “Krallık Yahudisi”, Viyana ordusunu finanse edenlerden ve bankacı.

iyi ki kitaplar var...

AVRUPA'DA OSMANLI DAMGASI

Budin Destanı

Iszak Schulhof

TİMAŞ

TİMAŞ YAYINLARI | 1742
Popüler Tarih Dizisi | 33

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

EDİTÖR
Adem Koçal

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Ekim 2007, İstanbul

ISBN
978-975-263-664-4

E-ISBN
978-605-114-748-2

TİMAŞ YAYINLARI
Telefon: (0212) 511 24 24
Faks: (0212) 512 40 00
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul
timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

ISZAK SCHULHOF

hatırat

Prof. Dr. Kemal Karpat'ın önsözüyle

AVRUPA'DA OSMANLI DAMGASI

BUDİN DESTANI